

ՆԱԲԱՐԱՐԵՐՐ

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

16^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 17. (556)

24 ՄԱՅԻՍ 1903

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինկած Հոգիներ

ՍՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ֆրիսթիկ Նիլ (Ուսումնասիրություններ)

Մ. ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ

Թիբեռնիկը եւ Մեղուն (Հին Առակ)

ՍԻՊԻԼ

Օսար Էջեր

Առաջ և Հիմա

Յանգը (Բանք Դարձեալ առ Ռ. Յ. Պ.)

ԱՆՓԱՍԻԱՆ

Նորոգեմակ Յիշատակարան մը

ՀԱՅԿ ԱԳՈՆՅ

Անճառեալ Մայիս (Բանաստեղծություններ)

ԹԼՈՂԻԿ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍ

ԻՆՆ Է ՈՏԻՐԸ

Հանրային Թատրոնները Ռուսիոյ Մէջ

ԵՐԵՒԱԿ

ԿԱՆԱՆՅ ԲԱԺԻՆԸ

Կնոջ Տիպարներ (Բարիկուհիներ)

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԽՆԶ ԿՐՏԻ ՕՐԷՆՐԸ

Ընդհանուր Ծանոթութիւններ

Մ. Վ.

Նիւրիկ Կեանքը (Գիտական Տեսութիւն)

ԳՐԻԶ

ՆՈՐԵՐՈՒ ԲԱԺԻՆԸ

«Ծաղիկ»ի նամակներ

«Ծաղիկ»ի թղթակցութիւնները

Նամակ կամ որ եւ է գրութիւն պէ՛տ է ուղղել

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

در علیّه ده غلطه ده قورشونلو خاندنه نومرو ۷ زاغیک — خفته سی اداره سی

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ԾԱՂԻԿ»

Կալարա, Քուրեունլու Խան քիւ 7

RÉDACTION DE LA REVUE „DZAGHIK“

Kourchoum Han N° 7, Galata, Constantinople.

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱԻ

ԱՆԳԼԵՐԵՆԷ-ՀԱՅԵՐԵՆ

ԳՐՊԱՆԻ ԲԱՌԱՐԱՆԸ

Որ կը լրացնէ կարեւոր պէտք մը ուսման ոլորտներու, ճամբորդներու եւ առեւտրական գործերու զբաղողներու համար:

Գ/ն 8 ԴՐԶ.

Կը գտնուի բոլոր գրադատներուն քով:

Կեդրոնաւելին է Սադաեան Տպարան

Մեծաքանակ գնողներու զեղջ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԳԱԵԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ ԾԱՂԻԿԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ

Գաշառներոշ հաւար	տարեկան	60	դր.
„ „	վեցամսեայ	50	„
Պոշոյ հաւար	տարեկան	50	դր.
„ „	վեցամսեայ	25	„
Արտատահմանի հաւար	տարեկան	14	ֆր.
„ „	վեցամսեայ	7	ֆր.

Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին սաճն աւետոյ 1ին

ԶԵՌՔԷ ՀԱՏԸ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՓԱՐԱՅ

Առանց բաժանորդագրի ներխաւման բաժանորդագրութեան հաւար եղած գրութիւնները նկատողութեան չեն առնուիր:

Շաբաթաթերթիս հին թիւերը կը ծախուին Պոլիս, Կամուրջին դուրս լրագրատանէն
Միտք ազգային քով

ՑՈՒՑԱԿ ՕՐԱԹԵՐԹ ԾԱՂԻԿԻ

ՊԱՐՏՔ ՈՒՆԵՑՈՂ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒ ԵՒ ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐՈՒ

Ամէն շաբաթու կարգաւ պիտի հրատարակենք իւրաքանչիւր բաժանորդի անունը որ ցարդ Օրաթերթի օրէն մնացած իր պարտքը չէ վճարած:

Ռուբէն Ժամկոչ	Բերա	պարտի	50	դր.
Միհրան Քէաթեան	Բերա	„	70	„
Թադէոս Մակարեան	Բերա	„	50	„
Խոսրով քհնյ. Քալիաքճեան	Գատրգիւղ	„	50	„
Միհրան Կիւսիւկեան	Բերա	„	53	„
Ներսէս քհնյ. Նաղիկեան	Բերա	„	30	„
Խոսրով Խոսրովեան	Պոլիս	„	57	„
Գարեգին Փափազեան	Գատրգիւղ	„	70	„

(Կը ցաւինք հաղորդելու որ փոխանակ «Գարեգինի», «Գրիգոր» հրատարակուած էր սխալ մամբ անցեալ թիւով և ասով հասկցուած գիւղին մէջ յարգուած անձնաւորութիւն մը, որ արդէն ժամանակին իր հաշիւը փակած է մեզ հետ):

Այս անձերը կը հրաւիրուին որպէս զի անյատկաւ իրենց պարտքերը հատուցանեն

Կը հրաւիրուին Օրաթերթ Ծաղիկի օրէն մնացած իրենց պարտքերը վճարելու
Արիստակէս Քիւրքճեան հին գործակալ Բաբերդի
Համբարձում Պէննէեան գործակալ Մալաթիայի

Գրասէր ազգային մը փափաք յայտնած ըլլալով երկու օրինակ տարեկան «Ծաղիկ» նուիրել ազգային հաստատութեանց, Խոսրովի Գալֆայեան Որբանոցին և Վանի Երամեան վարժարանին սկսած ենք զրկել թերթերը:

ՀԱՐԱՐԱՐԵՐՐ

ԱՍԻՆ ԿՈՄԻՏԵ ԿԱՍՏՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՏԻ ԵՆՈՂՆԵԼ
ԵՆ ՄՐԻՍԻՆ ԳՐԱԴՈՒԹԵԱՆ

16^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 17. (556)

24 ՄԱՅԻՍ 1903

ԻՆԿԱԾ ՀՈԳԻՆԵՐ

(ՀՈԳԵԳԱՍՏԵԱՆ ԱՌԹԻԻ)

Տեսած էք երբեք սրաթուղի արծիւը վերը օդին մէջ բարձրացած որ կարծես երկնքի անհունութիւնը շափել կը փորձէ։ Տեսած էք նոյնպէս հովերու հակահոսանքէն մղուած ու վեր բարձրացած փետուր մը կամ չորացած տերեւ մը որոնք որպէս թէ մրցումի ելած ըլլային արծիւին հետ այլ սակայն երբ հովը դադարի, օդը խաղաղի ու հանգարտի, փետուրն ու չորացած տերեւը վար չեն իյնար հոն փողոցին մէջ ուր որ էին առաջ։

Հոգեկան թռիչ ու բարձրութիւն չունեցող մարդիկ չեն նմանիր ճիշդ այդ փետուրին կամ տերեւին որ միայն հիւսիսէն կամ հարաւէն փչող հովերու զիպուածածպան ուժերովը բարձրանալով վեր յետոյ կրկին կ'իջնան վար տխուր երեւոյթով մը։ Բաղդին կամ պարագաներուն ընթացքը զիրքի ու հարստութեան տիրացած մարդիկ որքան ճշգրիտ նմանութիւն մը ունին վերի անշունչ ու անհոգի իրերուն։

Մարդիկ թերեւս օր մըն ալ գիտութեան չնորհիւ թեւեր կապեն ու թռչին օդին մէջէն ղէպը երկնքի բարձրերը կամ ուր որ ուզեն, եթէ սակայն իմաստութեան թեւ ու թռիչ կապող մարդ էակը զուրկ է հոգեկան բարձրութենէ, օր մը վերջապէս պիտի յոգնին իր մտքի թռիչներն պիտի սպառին իր կենսական ուժերը ու պիտի իյնայ վար հասարակաց սեւ փոսին մէջ։ Կայ իրական ու հոգեկան բարձրութիւն մը սակայն այնքան տարբեր ու այլերեւոյթ, ինչպէս բարձրութիւնը արծիւին ու փետուրին։

Ո՞վ չտիրեր փառքի, պատիւի ու յաջողութեան բարձունքին տիրանայ, բայց բարձրանալու համար այդ բաղձացեալ բարձրութեան, մարդիկ չատ անգամ չեն ջանար հասնիլ հոն գոհիլի միջոցներով, երբ արծիւի թեւերը կը պակսին իրենց։

Մարդը չեմ գիտեր իր ստեղծագործութեան ո՞ր թուականէն ի վեր սկսաւ երկրպագել ու խոնարհիլ այն երեք

աստուածներուն առջեւ որոնք տիրացած են իր մտքին իր կամքին ու իր զգացումներուն։ Պօղոս այդ աստուածներէն երկուքը միայն կը յիշէ իր մէկ նամակին մէջ, «Որոց Աստուածը իրենց որովայնէն ու իրենց փառքը ամօքը»։ Բայց ասերկու աստուածներէն զատ կայ երրորդ մըն ալ որ կ'երեւի թէ Պօղոսի ապրած դարուն դեռ այնքան ծանօթ ու սիրուած աստուած մը չէ եղեր, այն է դրամը, որ հիմա ամենէն հզօր ամենէն տիրապետող աստուածը չէ՞ մեր կեանքին մէջ, Ու մարդը այժմ կը պաշտէ եթէ ոչ բացարձակ գոնէ այլ եւ այլ ձեւի տակ աս երրորդութիւնը դրամ, փառք ու հեշտանք։ Ահ, ասոնց ազդեցութեան տակ մարդկային հոգին որքա՞ն կը պղտկնայ։ Մարդը այդ աստուածներու սիրոյն համար ինչէ՞ր չէ բրած ու չընեք, մանաւանդ անխօս նիւթին՝ դրամին համար դոր կը հանէ հոգին տակէն ուր յետոյ ինքը պիտի մտնէ փոշիանալու ճակատագրուած։ Մարդիկ ինչեք չեն բրած, ինչ անտուտ կոխներ չեն մղած փառքի ու պատիւի տիրանալու համար։ Հեշտութեան ու ցած կրքերու կեանքը ապրելու ու գայն ըմբոսանալու համար ինչ աղտոտ միջոցներու չեն դիմած, վերջապէս զոհած են ու շարունակ կը զոհեն իրենց հոգեկան ու ֆիզիքական ձիւքերը, իրենց ուժը, դրամը, պատիւը, ու ամենէն անգին ՀՈԳԻՆ։

Նիւթերու եւ իրերու պաշտելիութեան շրջանէն յետոյ, երբ մարդիկ տեսնելով ու քննելով արդիւնքներու երեւոյթն ու մեծութիւնը սկսան ՄԵՄ պատճառը փնտռել ու երբ ճշմարիտ Աստուծոյ իմաստութեան ու ամենակարողութեան հետքերը նշմարեցին նիւթական տիեզերքին ու իրենց ներքին հոգեկան տիեզերքին մէջ պաշտելին իրենց զարգացման ու մտաւոր կարողութեան կամ ըմբոսման տեսակէտովն ու չափովը։ Ու եղաւ ժամանակ մըն ալ, որ սկսան մարդիկ վիճաբանիլ թէ ինչ էր դպրութիւնը, եւ, այս բանակոխին այնքան տաքցաւ, այնքան յառաջ գնաց որ սկսան Եկեղեցիները զիրար նշովել ու բանաբերել, բայց անունով միայն աստուածապաշտ ու քրիստոնեայ աս բարի մարդիկ երբեք ինքնիրենին չհարցուցին

թէ իրենք իրենց ներսիդին ինչ տեսակ հոգի կը կրեն, Աստուծոյ թէ սին փառքի ու աշխարհի կոյր կրից, թէ ինչ է պաշտօնն ու պահանջածը սիրոյ ու խաղաղութեան Աստուծոյ հոգիին, Արեւելեան եւ արեւմտեան Եկեղեցիները երկարատեան վիճաբանեցան Ս. Հոգիին բնութեանը վրայ ու չեմ գիտեր թէ ինչ լիազար կամ օգուտ ունէր իրենց Ս. Հոգիին ի հօրէ կամ յորդուոյ բղխած ըլլալն ու չըլլալը։ Ինչո՞ւ արդեօք հասկնալ չուզեցին եւ ցարդ ալ չեն ուզեր թէ ինչ է Աստուծոյ հոգիին գործն ու պտուղը։ Քրիստոնէական կրօնը հաւատք պահանջելով հանդերձ՝ չմերժեք միանգամայն հաւատալիքներու նկատմամբ եղած քննութիւնն ալ, վասն զի քննութիւնը միշտ օգտակար է, երբ քննողին բուն նպատակն է անկեղծ համոզում։

Մարդոց սակայն, ըլլան եկեղեցական կամ աշխարհական փոխանակ Ս. Հոգիին բնութիւնը քննելու, փոխանակ անոր ի հօրէ կամ յորդուոյ բղխած ըլլալը գննելու պարագայ թարթափումներու եւ ունայն վիճաբանութիւններու ետեւէ ըլլալու, աւելի բանաւոր, աւելի յարմար չէ՞ քննել ու հասկնալ թէ իրենք ինչ հոգի կը կրեն, թէ իրենց հոգին ինչպիսի՞նք է իր վեհ քարծրութենէն, թէ ինչ է հոգիին պտուղը, թէ ինչ է անոր պաշտօնը։

Եթէ ճշմարիտ Աստուծոյ հոգին է որ կը կրեն, անոր գործն ու պտուղն է Սէրը, խնդութիւնը, խաղաղութիւնը, համբերութիւնը, քաղցրութիւնը, բարութիւնը, հաւատարմութիւնը, հեղուկութիւնը, ժուժկալութիւնը (Գաղ. է. 19-21) իսկ եթէ աշխարհային աստուածներուն հոգին է որ կը կրեն, անոր գործն ու պտուղն է, առեւելութիւնը, չարախախտութիւնը, բարկութիւնը, չնութիւնը, բաժանումը, չար նայուածքը, գիւնդութիւնը, ստախոսութիւնը, անառակութիւնը ու պղծութիւնը։

Հարցուցէք դուք ուրեմն ձեր բանականութեան թէ ո՞ր հոգին կը կրէք, Աստուծոյ թէ Աշխարհի, սիրոյ թէ ատեւութեան, այն ատեն պիտի զգաք իրապէս թէ ձեր հոգին ինչպիսի՞նք է թէ ոչ բարձր է ու միշտ բարձրերը կը խոյանայ սրաթուղի արծիւին նման։

ՍՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՖՐԻՏՐԻՅ ՆԻՉԷ

ԳԵՐՄԱՆ ԻՄԱՍՏԱՍԷՐ

(1845—1900)

ԱՌԱՋԻՆ ՅՈՂՈՒԱՄ

Ֆրիտրիյ Նիչէ, ծագումով Բոլոնիացի, գերման միտք մը եղած է բառին բովանդակ իմաստովը: Գերման միտք մը անոր համար, որովհետեւ հակումը ունեցած է բարեկամ ըլլալու առեղծոածին, ու աշխարհի մէջ ամէն բան առեղծոած մը նկատելով, անձնատուութիւն մը ընել իր մտքի բովանդակ կեանքը, այդ առեղծոածը լուծելու համար: Ֆրիտրիյ Նիչէն յատկանշող պարագայ մըն ալ եղած է, իր ժամանակին ներած չափէն դուրս գալու գացած անհատականութիւնը, որով ամէն բան, իր եւ գէպը, նկատողութեան կ'առնէ մարդ եւ անոնց մասին դատաստան կ'ընէ, առանց այլի առեւել ունենալու պայմանները, որոնք այդ իրին կամ դէպքին գոյացմանը կամ կազմաւորմանը մէջ դեր մը ունին, եւ միշտ բացարձակին մերձաւոր, կ'ուզէ բացարձակ իրերը եւ դէպքերը հոգակել միայն: Ով որ անհատական է, այնպիսին առանձին կ'երթայ իրեն յատուկ ճամբէն, ուր ոչ մէկուն կը հանդիպի: Ֆրիտրիյ Նիչէ, անհատականութեան սկզբունքին բացարձակ նուիրագործումը, գերման իմաստասիրութեան մէջ իրեն յատուկ ճամբայ մը բացած է, ուր բոլորովին առանձին է սակայն: Նոյնը կը հաստատէ նաեւ ինքը «Արշալոյսներ» երկին երկրորդ տպագրութեան յառաջաբանին մէջ. «ոչ մէկուն կը հանդիպի. ասիկա հետեւանքն է բոլորովին իրեն յատուկ ճամբայ մը ունենալուն. ոչ մէկը իրեն օգնութեան կու գայ. ամէն վտանգի, արկածի, չարութեան, գէշ օդի ինքը առանձին պէտք է դիմագրաւէ:» Մոնաղ մըն է Նիչէ իր իմաստասիրութեամբ, եւ սակայն որքան հրապուրիչ է հետեւի իրեն՝ իր մենութեան մէջ, զոր կրցած է այնքան լեցնել, գաղափարներու ամբողջ բաղմունքով մը:

Նիչէի իմաստասիրութեան շուրջ, մանաւանդ Գերմանիոյ մէջ, ահագին շարժում մը սկսած է մոլեռանդ հիացողներու, որոնք յանձին իրեն տեսած են մտաւորական մարդկութեան Մեսիան, եւ իսերիֆ հակառակորդներու, որոնք Նիչէի ամբողջ փրկիսօրհայութիւնը նկատած են մարդկութեան առողջ բունին քովէն բուսած ունելորդ ճիւղը, որ ծառին բուն ճիւղերուն ոյժը կրնայ պակսեցնել. հետեւաբար պէտք է զայն կտրել նետել:

Ֆրիտրիյ Նիչէ սակայն ներկայացուցիչը, արդիւնքը, արտայայտութիւնն է տարակոյսով լեցուած արդի ժամանակին, ուր ամէնէն զանազան հոսանքները իրար կը բաղխին, եւ որոնք նորը պիտի ծնա-

նին: Մարդկութեան մտաւորական կեանքը փոխանցման շրջանի մը մէջ է, հետեւաբար նոր կազմուելիք կեանքին համար պէտք է գտնել նոր ճշմարտութիւններ, նոր սկզբունքներ: «Մանկանները գծենք, ձողերը քանդուած են ամէնքն ալ, եւ ամէն ինչ որ երբեմն կանգուն էր, մարդուն վրայ կը փլի» կ'ըսէ Նիչէ իր «Անժամանակ նկատումներ»-ուն մէջ: Մեր ժամանակի մտաւորական աշխարհին մէջ, հաւատքը եւ գիտնալը, հաւատալ ուղելը եւ գիտնալ ուղելը, մահու եւ կենաց պայքարի մը բռնուած են իրարու հետ: Եւ ահա այդ վճռական պայքարին առթած ընդհանուր հոգեկան տրամադրութեան մէջէն է որ Նիչէ կազմաւորուած, մարմին առած է իր իմաստասիրութեամբը, իբր հաւաքական արտայայտութիւն մը տարակոյսի՝ եղածին հանդէպ, անբաւականութեան՝ ընդունուած ճշմարտութեանց եւ կարօտի մը աւելի ազնուական սկզբունքներու՝ գերբնամարդոց (Übermensch) աշխարհի մը մէջ:

Ուրեմն, բոլորովին անձիւք է եթէ քննադատներու խումբ մը կը յայտարարէ թէ Նիչէ իր գաղափարներով, արդի միտքին հետ բոլորովին անհաշտ է. ընդհակառակը արդի մտքին վրայ ծանրացող տարակոյսները՝ եւ գիտնալու ծարաւն են, որոնք ամէնէն աւելի իրենց արտայայտութիւնը կը գտնեն յանձին Նիչէի: Արտայայտութիւն մը սակայն որ երբեմն թաւառութիւն մը մէջէն հոսող ջրին ջուրին պէս գալն է ու բանաստեղծական, երբեմն ջրվէժի մը չափ անզուսպ ու խօլական, երբեմն անշարժ ջուրին նման սեւ ու մորճացած, եւ երբեմն ալ յորճանուտներու թափովը դարձնարձիկ:

Նիչէ իր մտքի արտադրութիւններովը օտարական մը չէ. ժամանակին արդիւնքն է: Բնագրաւ մը՝ Բոնրատ Տոհանի ուսումնասիրութեան մը մէջ (Friedrich Nietzsche's Geistesleben) կը գրէ. «Թէ Նիչէ արդի ժամանակին չփոթ ու թերի վիճակներուն մատնուած է, իր դժբաղդութիւնն է այդ, թէ արդի ժամանակը այդօրինակ անկատարութիւն մը կը ներկայացնէ, թերեւս նաեւ մեր յանցանքն է այդ»: Հետեւաբար Նիչէ զաւակն է այն ազդեցութեանց զորս արտաքին աշխարհը խորապէս իր վրայ ներգործած է:

Նիչէի իմաստասիրութիւնը նոր է իր արտայայտութեան ձեւին մէջ, ինչպէս ընդհանուր կերպով արդի մարդկութիւնն ալ ձեւի նորութեան մարմնացումն ամէն բանէ առաջ: Նիչէի իմաստասիրութեան ներքինին գալով, ժամանակէն անկախօրէն առաջ եկած բան մը պէտք է նկատել: Զուիցբրիացի ուսուցչապետ եւ քննադատ Շդայն, ամէնէն անհաշտ հակառակորդը Նիչէականութեան, կ'ըսէ թէ մեծագոյն հանճարը անգամ, իբր առանձին անկախ երեւոյթ մը կարելի չէ առնել, այլ արդիւնքը պէտք է նկատել զայն,

բարդուած մտածմանց գումարին, որ ամբողջ ժամանակամիջոցի մը, ամբողջ միջավայրի մը գործունէութեան պտուղն է:

* *

Նիչէ որքան անսանձ ու յանդուգն իր գաղափարներով ու որքան հոր իր արտայայտութեան եղանակովը, ճիշդ նոյնքան իր իմաստասիրութիւնն ալ հեռու է դասական իմաստասիրութիւն մը ըլլալէ: Նիչէ կը զգայ ինքզինքը իբր մարդ մը, իր գրելու եւ խօսելու իրաւունքին բացարձակ տէրը, եւ իբր այդ՝ մարդկութեան ուղղելով իր խօսքը, եղածէն աւելի մեծ մարդկութիւն մը կը քարոզէ անոր:

Ձարագուսդրալի յայտնութիւնները գրիչէ առած Նիչէ իր իմաստասիրական խոհանքներու, կշռադատութեանց, հաշիւներուն վայրկենին, այլ ընդհակառակը ամէնէն աւելի այն վայրկեաններուն, ուր զգացած է արդի ժամանակին տուայտանքները, իրենց լրութեանը մէջ, խորհած է անոնց մասին եւ յայտնած իր կարօտագին յոյսերը, յաւիտեական արեւի մը աշխարհը գտնելու համար:

Նիչէ իր մտաւորական մարդու գործունէութիւնը սկսած է իբր բանասիրութեան ուսուցչապետ Պաղէլի համալսարանին մէջ, եւ սակայն նոյն իսկ այդ առթիւ իր մուտքի բանախօսութեամբ ցոյց տուած է իմաստասիրական միտք մը, որ ամէնէն աւելի տագործուած է մարդկութիւնը առաւել բարորութեամբ օժտելու, քաղաքակրթութիւնը առաւել ազնուացնելու միտող չունելով մը: Իր այդ մուտքի բանախօսութեան մէջ կ'ըսէ Նիչէ. «Բանասիրութիւնը ոչ մուսայ մը, ոչ ալ չնորհից աստուած մը, այլ աստուածներու մոլեռանդ մըն է. եւ ինչպէս որ մուսաները տխրադին ու նուաստ Պէօտական (béotien) գիւղացիներու աստիճանին ինկան, այնպէս ալ բանասիրութիւնը միջին գոյներով ու պատկերներով լեցուն աշխարհ մը կու գայ, եւ ուր միտութարող չեղտով մը կը պատմէ բոլոր լուսաշող աստուածներու մասին հեռաւոր, կուսպոյտ, երջանիկ հմայքներու երկրի մը:»

Բոլորովին սխալ դատողութեամբ մը Օթթօ Իմիշ, Նիչէի վրայ իր բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններուն առթիւ Նիչէն կը ներկայացնէ իբր շնական մը, իբր նոր շնական մը: Բուն շնականի մը համար սակայն շնականութիւնը (cynisme) նոյն ինքը նպատակն է ամէն բանի: Բայց Նիչէ քննադատ մը եւ ստեղծագործող եղանակով ձեւի գնող մը եղած է: Եթէ իր ամէն ինչ քանդող քննադատութիւնը շնականութեան յատուկ շնչոտ մը ունի, ասիկա աւելի պէտք է վերագրել իր ձեռք առած նիւթին զոր իր վերջին մասնիկներուն կը կտրատէ: Նիչէ, հոգին բարիքով լեցուն, ամէնէն յոռետես իմաստասէրի մը ժխտականութիւնը ունեցած է, սակայն ամէնէն մեծ հաւատքը ունեցած է մարդկութեան

ապագային վրայ, պայմանաւ որ անձանօթ չըլլայ այն ճամբան, որ զայն երջանկագոյն ապագային մը կ'առաջնորդէ :

Նիշէ իր ամբողջ իմաստասիրութիւնը զրօծ է վճռական խօսքերու (aphorisme) ձեւին ներքեւ : Բան մը զոր իր քննադատականութիւնը ուժանք իրր տկարութիւն մը նկատած են, մինչդեռ ատիկա ոճի կամ արուեստի մասին անհատական ճաշակի մը արդիւնքն է լոկ : մանաւանդ որ Նիշէ վճռական խօսքերը, կայծակի մը պէս, աւելի արագ ու աւելի զօրաւոր կերպով կը լուսաւորեն քան թէ երկարաշունչ եւ երկարաձիգ քաջատրութիւնները :

Նիշէ զօրաւոր քննադատութեան մը կ'ենթարկէ կեանքի մէջ եղած արժէքները եւ գոյութեան հետ կապուած երեւոյթները, որովհետեւ կ'ուզէ հերձել, մաքրել, կրթել : «Նոր արժէքներ, բոլոր արժէքներու համար», որովհետեւ արդի արժէքները վատ են, ահա՛ իր ծրագիրը :

Դիտելի է որ թալսթոյ եւ Նիշէ բոլորովին ներհակ ենթադրութիւններով ճամբայ կ'ելլեն, բոլորովին հակոտնեայ նպատակներու ձգտելով, եւ սակայն միեւնոյն կէտին վրայ երկուքն ալ իրար կը հանդիպին, քանի որ երկուքն ալ նման եղանակով մը կը ժխտեն այսօրուան քաղաքակրթութիւնը : Եթէ երկու իրարու բոլորովին ներհակ ճամբաներ նոյն վախճանին կը հասնին, թէ այսօրուան քաղաքակրթութիւնը ժխտելի է, ուրեմն այս պարագան զօրաւոր ապացոյց մըն է ժխտականութեան արդարացի ըլլալուն :

Ինչպէս թալսթոյ յուստես մը չէ, նըմանապէս յոռետես մը չէ Նիշէ : Գերման իմաստասէրը կը հերքէ արդի կեանքի կազմութեան քաղաքակրթական վիճակը եւ արժէքը, եւ ոչ թէ նոյն իսկ կեանքը, ինչպէս յոռետեսութեան զանազան ուղղութիւններուն պատկանողներ սովոր են ընել : Նիշէ «Աստուածներու Մթնշաղ»ին մէջ կը գրէ. «Բոլոր ժամանակներու մէջ, ամէնէն իմաստունները նման դատաստաններ ըրած են կեանքի մասին : Բան մը չարժեք ան . . . : Միշտ եւ ամենուրեք անոնց բերնէն միշտ նոյն հնչիւնը լսուած է. — հնչիւն մը տարակոյսով լեցուն, մտահոգութեամբ լեցուն, լեցուն կեանքի խոնջէնքով, կեանքի հանդէպ ընդդիմութեամբ :»

Արդի մարդկային ընկերութիւնը, երբ զայն ամէնէն աւելի եւրոպական քաղաքակրթական օրրաններու մէջ նկատողութեան առնենք, կը տեսնենք որ իր շատ մը մասերուն մէջ փտած է ու նորոգութեան կարօտ : Ամբողջ 19րդ դարը, որ տակաւին հազիւ թէ անցեալին յանձնուած է, հաղարաւոր չի հարթուած կէտեր ունի իր մէջ : Պայմանադրական սուտն ու ինքնախաբէութիւն կը տիրապետեն մարդոց յարաբերութեան վրայ : Խնտեսական կան լիւսանքեր եւ ներհակութիւններ կը

փոխարկուին միշտ աւելի բացուող վէրքերու, զորս բուժելու համար ի դուր րնկերաբանները իրենց միջոցները կը փորձեն : Գասակարգերու եւ ցեղերու աններգաշնակութիւնները օրակարգին վրայ խնդիրներ են եւ : Նախանձ ու չարակամութիւն ամէն ժամանակ աւելի կը յատկանշեն այսօրուան ընկերային մարդը : Գեղարուեստից, բանաստեղծութեան եւ իմաստասիրական կարողութեան տեսակէտներով կարելի է ըսել թէ ամօթահար ենք անցնող մեծ հանճարներու հանդէպ : Արդի արուեստը աւելի պաշտպան դրուած է մը, արուեստականութենէ եւ շահամոլութենէ տոգորուած է, քան թէ անխառն, թարմ ինքնութենէ մը :

Առեւտուր, ճարտարարուեստ եւ զիւր զանաեսութիւն, ինչպէս ընդհանուր բարօրութիւն, ամէնքն ալ կը հեծեն անշարժ արտադրութեան տակ : Ինչքերու յոռի բաժանում, աշխատութեան պակաս, աղտոտ մրցակցութիւն եւ խաբէբայութիւն մեծապէս կը նպաստեն երջանկութեան նըւազելուն եւ բարուց ապականութեան :

Արդի ամենանշանկալի անթիւ պարագաներու մէջ ստույթին մը եղած է, որուն մէջ ոչ յաճախ անբարոյութիւն ու գոթադրութիւն քով քով կ'ապրին :

Դաստիարակման կազմակերպութիւն մը, մարդոց արտաքին փայլ մը կուտայ : «Դաստիարակումը ըլլալ կը նշանակէ, նըւթ մարել չի տալ թէ որքան խղճալի ու յոռի է ինք, թէ որքան անասնական է իր ձգտումներով, թէ որքան ընչաքաղց, թէ որքան եսամոլ ու անամօթ է վայելելու ատեն» կ'ըսէ Նիշէ իր «Անժամանակ Նկատումներ»ուն մէջ :

Քաղաքակրթութեան արդի բարձրութիւններուն հասած բազմաթիւ առաջնակարգ դիտողներ ու գրագէտներ մատնանի կ'ընեն չափէն անդին հասունութիւն մը, փտութիւն մը, քաղաքակրթութեան անկում մը : Ահա՛, քաղաքակրթութեան այս անկումը Նիշէ կ'ընտրէ իրեն իւր մեկնակէտ :

* * *

Գերման ծանօթ հրապարակագիր քննադատ մը, Ալֆրէտ Վալլաս «Մարդկութեան յառաջդիմութեան» վրայ ուսումնասիրութեան մը մէջ, կը ջանայ հաստատել թէ գիտական ամէն յառաջդիմութիւն եւ ամէն նոր ծանօթութիւն «ոչ մէկ կերպով ընդհանուր մտաւորական ոյժի մը յաւելումը կ'ենթադրէ եւ չի կասեցնէր ապաստումը :»

Ալֆրէտ Վալլաս կը յարէ :

«Նիւդընի օրէն ի վեր չափական գիտութիւնը անհունապէս յառաջդիմած է, սակայն այս յառաջդիմութիւնը տակաւին չի հաստատել թէ այս օրուան մտածողութեանը չափազանցական աւելի մեծ հանճար մը ունին եւ իրապէս աւելի մեծ չափազանք են քան թէ Նիւդընի եւ իր ժամանակակիցները եւ կամ քան թէ Էյքլէք եւ Արքիմէդէս յոյն չափազանքները : Մեր արդի շոգեւշարժ մեքենաները մեծապէս գերազանց են Ուստի եւ Ռոպերտ Միլֆրէյնի ունեցածներէն, բայց այն հարկաւորներէն, որոնք այդ մեքենաներուն կատարելագործման աշխատած են, թերեւս ոչ մէկը մեքենական հանճարի տեսակետով գերա-

զանցած է վերոյիշեալները : Եւ այս պարագան մէն բանի համար, որ մաս կը կազմէ անոր, զոր մեր քաղաքակրթութիւնը կ'անուանենք : Քայլ առ քայլ բարձրացած ենք այն սահմաններուն եւ լատականներուն վրայ, զորս մեր նախահայրերը չենած են, եւ եթէ մենք այսօր աւելի բարձր կրնանք ելլել եւ աւելի հեռուն կը տեսնենք քան թէ անոնք, այս պարագան բնաւ չի հաստատել որ մենք միջին հաշուով մտաւորապէս աւելի մեծ ենք քան թէ անոնք :

Ամէնէն հին ու ծանօթ շինութիւնը, Եգիպտոսի մեծ բուրգը, իր ձեւին ու առնչութեանց մէջ ցոյց տուած չափազանցական ճշգրտութեամբ, իր կատարեալ ճարտարապետական արուեստով զոր իր ներքին կազմութիւնը ցոյց կուտայ, կը մասնանշէ սատեղադիտական, չափազանցական եւ մերեւոյցիտական ծանօթութեանց չափ մը եւ չափ մը փորձառութեան եւ գործնական ճարտարութեան, որ մարդկային պատմութեան այն հին ժամանակներուն մէջ մտաւորական ոյժի կիրարկումովը միայն կը ստացուէր, մտաւորական ոյժի մը միայն, որ նուազ չէ մեր այսօրուան լաւագոյն ճարտարագէտներու ունեցածէն : Զուտ մտաւորական գործունէութեան մէջ հին Հնդկական մտածողները, Հուսթոնի Նիլականը, Յորի գերբը եւ Պլատոնի գործերը տակաւին կը մնան ազնուագոյն երկասիրութեանց քով արդի դրագէտներուն : Քանի որ արդիւնքներուն ու ճարտարապետութեան արուեստներուն մէջ հին Յունները գեղեցկութեան, ներդաշնակութեան եւ վայելչութեան այն տեսակ բարձրութիւններու հասած են, որոնց արդի ժամանակի մէջ երբեք հասասորդ չէ եղած, եւ որովհետեւ Յրանիսիկ Վալդըն նոյն եղանակաւ կը դատէ Պլերկլէսի գործուն քաղաքագէտները, զորովանքը, իմաստասէրները եւ բանաստեղծները, նմանապէս այն համոզման կը յանգի թէ հին Աթենացիներուն միջին կարողութիւնը, հաւանական ամէնէն ստորին ստորին մը վրայ իսկ երեւակոյելով, գրեթէ երկու տասն ժամ աւելի բարձր է, քան թէ այսօրուան եւրոպական քաղաքակրթութեան ներկայացուցիչներուն, այսինքն թէ այնքան բարձր, որքան այսօրուան Եւրոպացիները են բաղադրամամբ Ալֆրէտին սեւամորթներուն : Ըստ այսմ, առանց պատճառի չէ սա համոզումը թէ մարդկութեան մտաւորական մակընթացութիւնը վերջին երկու հազար տարիներու ընթացքին աւելի իջած է քան թէ բարձրացած :»

Նիշէ եւս այս բոլոր իրեն իմաստասիրութեան իրր մեկնակէտ առնելով, նոյն իսկ ինքզինքը իրր անկապաշտ մը կը դառնայ : մարդ մը, որ փայլուն անկումի մը մէջ է : «Ի՞նչ կը պահանջէ իմաստասէր մը ինքզինքէն ամէնէն առաջ եւ ամէնէն վերջը : Իր ժամանակը իր մէջ յաղթահարել, ժամանակ չունենալ : Ի՞նչ չով պիտի կարենայ իր գոյատեւագոյն գործը կատարել, անով որ իր ժամանակին ծնունդը ըլլայ ուղղակի : Ես այնքան այս ժամանակին ծնունդն եմ, որքան Վալկնէր, պիտի ըսէր անկապաշտ մը, միայն թէ ես գիտեցայ ինքզինքս անոր դէմ պաշտպանել, իմ մէջս եղող իմաստասէրն էր որ ատոր դէմ կը պաշտպանէր ինքզինքը : Ինչ որ զիս ամէնէն խորունկ կերպով գրադեցուց, ատիկա ճշմարտապէս անկումի (decadence) հարցը եղած է. այս բանին համար պատճառներ ունեցած եմ ես : Բարի եւ չար, խաղի մէկ տեսակն է միայն այս հարցին» ըսած է Նիշէ «Վալկնէրեան անկում» գործին յառաջարանին մէջ :

Մ. ՇԱՐՏԱՆՃԵԱՆ

ԹԻԹԵՌՆԻԿԸ ԵՒ ՄԵՂՈՒՆ

(Հ Ի Ն Ա Ռ Ո Ւ)

Կես օրին մօս, յոգնած դարձած՝
 Մեղուն փեքակ կը փութար,
 Առնուն կանուխ, արեւուն հետ եր ելեր,
 Եւ ծիլի ծիլ ուսնաւորով օղայած,
 Ծաղիկներուն ծրծեր եր հիւքն ու նեկսար,
 Աւարելով առեջներուն նուրբ քելեր:
 Իր բեռնան սակ ճրելըւս խոնջ ու անձայն
 Եկաւ վարդին վրայ քառիչ խաւարծի,
 Ուր կը սափնար քիթեռնիկ մը գունագեղ
 Արեւուն ջերմ ցոյցներուն սակ ջիւնջ, շրթեղ:
 Թելիկները քառիչ եին
 Փետուրի պէս, դեպի դեղին,
 Վրան մանրիկ կիսուածներով քաւարծի,
 Ուր սեւ նիւեր քանուած եին ցիր ու ցան:
 «Խօ՛ղ քիթեռնիկ, ըսաւ մեղուն ծաղիկսուն,
 «Ի՞նչ անպիսան անասուն,
 «Ի՞նչ կ'ընես հող արեւուն սակ
 «Պարզած քելերդ այլանդակ:
 «Աղուորութիւն ցուցադրելու կ'ելլես դուն,
 «Ժիր մեղուններն երբ կ'աշխատին եռանդուն:»
 — «Կարծածիդ պէս անպիսան ջեւ,
 «Թիթեռն ըսաւ մեղունքս,
 «Մի՛ նախաւեր զիս, կ'աղաչեմ,
 «Մ'ըլլար այդքան սրնափառ:
 «Աղուոր ըլլա՛յ մե՛ղի կը կարծես
 «Որ երեսիս կը զարնես:
 «Տըզեղ ես դուն, սակայն, ըսի՞
 «Երբեք կոչս բառ մը չեղի:»
 — «Օգուտդ ի՞նչ է, ըսէ՛ նայիւն, փո՛ւն եակ.
 «Երբեք մեք, վեր վար քըռիչ ու քառիչ
 «Հիւրիկէն վարդ, վարդէն յաւիտի քափառիչ,
 «Բան գործ ընել օրն ի բուն խաղն ու կասակ
 «Լիրք ձեռնով խեղիկսակ:
 «Մի՛նչ ես կռեզէն ոսկեփրփուր
 «Կը փաղեմ մեղի անուշակ,
 «Եւ փեքակիս մեք կը շինեմ քափառս
 «Մարդոց համեղ կերակուր
 «Թաղելով քիւն, մանուշակ:»
 — «Տիկի՛ն մեղու, մըսիկ ըրէ՛, գոչեց քիթեռն օղայար,
 «Կը կարծես քե կերուածն է շոկ օգտակար:
 «Գեղեցիկն ալ չունի՞ օգուտ մեր սրտին.
 «Ծաւեր իրենց սաղանդն անոր կը պարսին:
 «Մարդիկ, իրա՛ւ, յարգ կ'ընծայեն ցորենին
 «Որ կուչս մընայ փորեռնին,
 «Բայց զըրգանքով կը հոսոսեն քաւարանջ
 «Ծեկ քրքումներն ու յափուկները կանանջ:
 «Երբ մեղրով փոխին հանոյ՛ կուսաս դուն,
 «Իմ հրմայս ալ աչքին հրճուանքն է մարդուն:
 «Մի՛ նախաւեր իմ ձիւրեռն,
 «Գիտցի՛ր, արդար է Աստուած.
 «Բեզ ոյժ տաւ որ քեռ կըրես,
 «Իմ քելերուս ալ կիսուած:
 «Ես քու մեղրիդ. ոչ ալ մոռիդ ջեւ չեմ տեսար.
 «Դուն ալ մ'ըլլար լեզուով խայրող, սրտով չար:»

ՍԻՊԻԼ

ՕՏԱՐ ԷՋԵՐ

Ա Ռ Ա Ջ Ե Ի Հ Ի Մ Ա

Հետեւեալ հատուածը կը քաղենք Թալիթի
 վերակենդանացում (Resurrection) վէպէն, որ
 տիեզերական հռչակ մը շահելէ ետք, թատերա-
 խաղի տը վերածուեցաւ: Այս հատուածը ուղ-
 զակի առնչութիւն մը չունի վէպին անցքերուն
 հետ, այլ անխառնա՛ն պատկերացումն է երի-
 տասարդի մը անցեալ եւ ներկայ վիճակին. այդ
 երիտասարդը նոյն ինքն վէպին հերոսն է, Նեհիլ-
 աֆ, որ վերակենդանացումը տուաւ Մալուլային:

Երբ Նեհիլաֆ իր սիրած աղջիկը վե-
 րստին տեսաւ, ապա ի աստիճանին բարձ-
 րացած էր արդէն: Հիմա, երեք տարի ա-
 ռաջուանէն բոլորովին տարբեր մէկը ե-
 ղած էր: Այն ատեն պարկեշտ, անշահա-
 խնդիր երիտասարդ մըն էր, եւ պատրաստ՝
 ինքզինքը ամէն գեղեցիկ գործի նուիրե-
 լու: Այն ատեն Աստուծոյ աշխարհը գաղտ-
 նիք մըն էր իրեն համար. զոր խանդա-
 վառութեամբ եւ հրճուանքով լուծել կը
 փորձէր. իսկ հիմա կեանքի մէջ ամէն բան
 յստակ եւ պարզ կ'երեւար. հիմա ամէն
 ինչ սահմանաւորած էին պայմանները այն
 կեանքին, զոր ինք կը վարէր:

Ժամանակաւ պէտք եւ կարեւորու-
 թիւն զգացած էր բնութեան հետ կապ-
 ուելու եւ հաղորդակցելու անոնց հետ ու-
 ղոնք խորհած եւ զգացած էին իրմէ ա-
 ռաջ—իմաստասէրներուն եւ բանաստեղծ-
 ներուն հետ. բայց հիմա իրեն անհրաժեշտ
 դատածր մարդկային հաստատութիւններն
 ու յարաբերութիւններն էին իր ընկերնե-
 րուն հետ:

Ատեն մը կրներ խորհրդաւոր եւ հրա-
 պուրիչ կ'երեւային—հրապուրիչ նոյն իսկ
 անոր համար որ խորհրդաւոր էին. բայց
 հիմա կրներուն (բացի իր ընտանիքին եւ
 ծանօթներուն կրներէն) նպատակը շատ
 որոշ բան մըն էր. կրներ լաւագոյն մի-
 ջոցներն էին արդէն համը առնուած հա-
 ճոյքներու տիրանալու համար:

Ատեն մը դրամի պէտք չէր ունենար,
 բայց հիմա ամսական հազար հինգ հարիւր
 ըուպլին ալ քիչ կուգար. նոյն իսկ այդ
 մասին իր մօրը հետ անհաճոյ անցք մը
 ունեցեր էր:

Բոլոր այս ահռելի փոփոխութեան
 պատճառն այն էր որ ինք դարձած էր
 այլ եւս ինքզինքին վրայ վստահելէ, եւ
 սկսած՝ ուրիշներու հաւատ ընծայելու:
 Ասիկա այսպէս բրած էր, որովհետեւ շատ
 դժուար էր ապրիլ ինքզինքին վրայ վստա-
 հելով: Իր անձին հաւատ ընծայելու հա-
 մար, մարդ իւրաքանչիւր խնդրի մասին
 պէտք է կարող ըլլայ վճիռ մը տալ, ո՛չ
 թէ ի շահ իր անասուն ետին, որ միշտ հեշ-
 տութեանց կը ցանկայ, այլ գրեթէ միշտ
 ընդդէմ անոր: Եւ այս չէր ամէնը. ինք-
 զինքին վստահելով Նեհիլաֆ իր շուր-
 ջիններուն քննադատութեանց կ'ենթարկէր
 ինքզինքը, մինչդեռ ուրիշներուն հաւատ
 ընծայելով, անոնց գնահատման կ'արժա-
 նանար:

ՅԱՆԳԸ

Եանք դարձեալ առ Ռ. Յ. Պ.

Յանգարչարին հագիւ հաւած կէս ճամբան,
Հըրածեշի ողջոյնով մը պերճաբան,
Որոնց գաղտնիքն ունի ձեր միտքն անապարհ,
Յանկարծ ինչո՞ւ կը բողբոջ գիւ ու կ'երբաւ...
Դեռ չ'ապաւած մեր բոլոր հոռն ու շոգին,
Դեռ չը ցնցած բոլոր ջուրերն եզերքին
Ուր համակիր ալիքն անձկաւ ու մօտեն
Մեր մեղումին հետեւեալով, մեզ դիտեն,
Ի՞նչու յանկարծ, սուր ճիչերով սուղիչին,
Ձեր այն գրեցական յայտարարե՞լ ա՛յ վերջին,
Ու դադարի նշան տալով դո՞ւք ձեզե՛ն,
—Մի՛ն անոնցմէ որոնք... տղայք կը յաղեն—
Ջուրերուն խորն, անշոյզ, անծաւ իրերէ կար,
Մեծաշքովն կ'իջեցունե՞ք ձեր երկար...:

Ճոխ յանգին դեմ նախաշարժակն եղաւ դո՞ւք,
Անոր այսին ուղարկելով ցայսք մը բո՞ւք,
Եւ քանի որ քեզքսաց մ'էք գեղասիւս,
Որուն շատեր ունկըն դրնեն յաճախ հոս,
Եւ զի—գրական դատողութեան՝ բարձր ու ցած
Աստիճանին վրայ եղողներ, շրջացած
Ձեր շողողուն հրակետի խօսքերէն
Որոնք ձայնին դիտարկելով իսկ կը գերեն,—
Ձը կազմեն խոր, սերս համոզում մ'ու դիտար
Ճոխ յանգին դեմ չըջան ձեզ պէս անխաւ,
Պարսք ըզգացի ես, յանգաւոր բարեպաշտ,
Որ յանգերուն հետ սպրած եմ յառէս հաշտ,
Եւ ճանկնալով զանոնք ի՛նչպէս, ի՛նչ որ եմ,
Գիտեմ ճշդին ի՛նչ փայլ անոնք կը շնորհեն,
Պարսք ըզգացի, կ'ըսեմ, ցնցել միանգամ
Կարծիքն անոնց որոնք չըսեն ձեր պատգամ
Երբ դո՞ւք ըզգնել կը դաւանիք, մէկ խօսքով,
«Ողջ ճաշակի դասին կանգուն ջասագով»
Յանգը կուո՞ք չե՛ր ոչ ալ ես անոր քուր,
Տաղ—ժողովին տեղէն է ան ցողարուն
Որուն հիստեմ ես իրաւաւք մի ներքող,
Դո՞ւք կ'անուանե՞ք ցայն քո պատգամ, ալ խաւքող,
Եւ փերթախն է ձեզ համար երբ սուրբ,
Անոր ձեռն ալ, յայն ալ, որքան ըրալ նորբ,
Վրսեմ ոգին, իմաստն անսցիւտ, վե՛հ անոր
Պերճ կամ փայտով՝ կ'զգենու գեղ ու շնորհ,
Հայկաբանի ձեր անըստաւ պաշարէն
Ձեր շրթունքն ինչ հեզկող բառեր ալ շարեն,
Թէ բառախաղ անուանեն ցայն, կամ ծնծղալ,
Կամ ջոյիկ կոյր, որ խաւքալի կամ կաղալ,
Անոր դեմ ոչ խալքեր գօրեն, ո՛չ ժակիք,
Ձը՛ նըստիք քրնաւ անոր արժանիք.
Քերթողական ոգին, ազատ, համարձակ,
Կըրնայ փայլիլ տղերու մէջ ալ արձակ
Ուր խալքերու եւ յանգերու կապակցէն
Խօսք, գաղափար, ո՞՞ւ եւ իմաստ, սպասէն

Ներշնչումի սրբացներուն հետ վրսեմ
Ժիր, անկաշխան քեռն անպոք միւնչ ի սեւ...
Իսկ տաղ, փերթաւ երբ ճողովին ի խալքեալ բան,
Պայնան, օրէնք ըրալու եր, անխալան,
Որ ձեռն անոնց դաշնակորթեանն համեմատ
Կանոններէն եւ ո՛չ իսկ մէկ շեղեր մաս:
Տրկար յանգը, կէս շահ մը չե՛ր, զո՛ւս կորուստ,
Յանգն ինչո՞ւ պէ՛տք երբ չե՛ր ան կուր, հարուստ,
Որ իմաստին հետ համագոյ, համասնունդ,
Միանալու ողորդին մէջ առնէ ծնունդ:
Ձեմ կարծեր որ ձեր դեմքը շատ խոժոռի,
Երբ ըսեմ քե՛ իմ ճաշակաւ ալ չե՛ր յոյս,
Հիւկոյի՛նն է ան որ կ'ըսէ, քա՛ն առ քառ.—
«Երբ գաղափար մ'յանգեալ ձեռնին մէջ խալաւ
«Կը յայտնարի, կ'ըրալ փայտուն, կորովի.
«Երբ երկար եր՝ պողպատի կը փոխուի.
«Եւ գեղեցիկ ռաւանուր մ'ալ չըկա՛յ
«Որ, մտքին մէջ ուր բողբոջեց անիկա՛յ
«Անոր յանգն ու խալին ալ յարմար, եւ յատկ
«Ձը կազմելի ինքնին անձիւք, անտաղտով»
Գիտեմ, փաստերս որքան ըրաւ գօրաւոր,
Ձեմ յոյսին տարհանողեր ըզգնել որ
Վաղուց կազմած գաղափարներ ու կարծիք,
Ձեր հմտութեան վրայ իրաւաւք կը պարծիք:
—Ո՞վ կարող է տեղափոխել մէկ կաղնի
Որ նորածիլ տուններու տուած հովանի,
Իր խորիմաստ բունին վրայ հրապարակ ծառ,
Կը բազմանայ արեգակին տակ պայծառ...
Ձեզ պէս, իմ խօսքաւ ալ անոնց է որոնք զան
Կազմել գրական մեր մօտաւոր սպասակ:
Կողմի որ անոնք աղէկ գիտնային
Թէ Քերթախնն, հագումաղէյ տղերք երկնային,
Ամեն գրողի չը շնորհուիր: Թէ անձաւ
Քիտերու մէջ հագի՛ւ ծընի մէկ համար:
Թէ Դաւաղման կազմող միտքեր գերազանց
Լոկ իրաւունք ունին արուեստն ընել զանց:
Թէ Շեքսպիրն, Հիւկոն, Միստեն անկրկան
Կրնան կոխել անցնիլ ամեն շոյի, անհման,
Հեղեղներ եւ, կործանող բուր, անբարսակ,
Որոնց վստեմ է քրնաւաճոյսն ու կասակ,
Անոնք անհուն ողորդակն եւ—մեմք՝ յո՞՞ւս,
Անոնք քեռող ոգի՛ ունին—մեմք՝ քեռակ,
Կողմի որ՝ վրեպն որ քրաւ Լաւարքին
Ձրնեն երբեք Սրանն, Յակոբն ու Սրբին...
Խոկալ, ըզգալ գիտնան, ճանկնան խիւղն ազնիւ,
Եւ սերն ու սուգն յայտնեն խալքեալ երբ քանիւ,
Կոկեն, յիլեն, խրնամեն ձեռն արտաքին
Հաճոյ հոգնայն, արտին, ունկանն եւ ալին...
Կողմի որ տաղ, փերթախն անուան տակ,
Թանձր ու խրթին բառերու կոյս, գիր պիտակ,
Ձը տային մեզ—քրնալքեր դեղ ազդեցիկ—
Հալա փայտով, ճաշակաւոր, գեղեցիկ
Տողերու մէջ, նորբ իմաստով, ձեռն հեշտիւ,
Մտքին հետ մեզ տային շնորհն ալ արուեստի:
Միջակ փերթոյն երբ չե՛ր գեր ըստ յանգ Իստե
Պէ՛տք չե՛ր ընէ Քեռան եւ ըզգնել... անհանգիստ:

ՆՈՐՈՐԻՆԱԿ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՄԸ

ՕՐՈՒԱՆ ԽՆԴԻՐ ՄԸ ԱՆԳԼԻՈՅ ՄԵՋ

Անգլիական է՛ն ժողովրդական ամսաթերթերէն՝ Սթրէնտ Մէկլզինի ասորիլի թիւին մէջ՝ վերջին աստիճանի՝ նորօրինակ գաղափար մը կը յայտնէ Տօքթ. Ուօլը։ Կ'առաջարկէ Լոնտոնի մէջ կանգնել անանկ հսկայ յիշատակարան մը, որ չէ թէ տարիներ՝ հապա դարեր զիմանայ, ու ասկէ հաղարուոր տարիներ վերջն իսկ կարող ըլլայ այն ատենի մարդոց գաղափար մը տալ՝ տասնըիններորդ կամ քսաներորդ դարու Անգլիային ու Անգլիացիներուն վրայ։

Մեռելներու հանգէպ յարգական վերաբերումը՝ ամէն հաւանականութեամբ՝ կը կազմէր խորհող մարդուն կանխագոյն յատկանշիչներէն մէկը։ Այդ սովորութեան շուրջը, կամաց կամաց ժողովուեցան զանազան արարողութիւններ, այնպէս որ ոչ միայն նախապատեական, այլ նոյն իսկ պատմական մարդուն շիրիմներուն մէջ կը դնենք բազմաթիւ նշաններ իր հաւատալիքներուն, իր արհեստներուն, իր պատերազմական կարողութիւններուն, իր գէնքերուն, — մէկ խօսքով իր թէ՛ ընտանեկան եւ թէ՛ ցեղային կեանքին զանազան բուլերուն։

Վերջին տարիներու՝ մարդկութեան հին շրջանները լուսարանելու համար գիտական մեթոտներու կիրառումը շատ առաջ դացած է։ Թաղուած տեղերու սիսդեմական պեղումը, որ առաջին անգամ հին Տրոլադայի համար գործադրուեցաւ Տօքթ. Շլիմանի կողմէ, երեւան հանեց հետքերը քաղաքակրթութիւններու, որոնք շատ երկար ժամանակէ ի վեր մոռցուած մնացած էին դարերու փոշիին ներքեւ։ Անկէ ասդին, նմանօրինակ ընթացքի մը հետեւեցաւ Բրոֆ. Բեդրի, որ փայտուն յաջողութեամբ ապացոյցներ ձեռք ձգեց Քրիստոսէ ութը հազար տարի առաջուան եգիպտական Հարստութիւններուն մասին։

Ժողովուրդի մը ամենահին արձանագրութիւնները ուրեմն կը դնուին հողէ կամ քարէ եւ պղտիկ չափով մըն ալ մետաղէ պիմացկուն գործերու մէջ։ Ու այս կերպով, ցեղերուն պատմութիւնը կը հասնի մեղի առարկայական ձեւով։ Ընդհանուր կերպով խօսելով, գերեզմաններու, արձաններու, կոթողներու, բերդերու, պողոտաներու, ջրմուղներու եւ ուրիշ հին մնացորդներու՝ պատմաբանին համար ունեցած արժէքը որոշապէս կախում ունի անոնց ուժէն եւ զիմացկունութեանէն։

Յառաջաբանի ձեւով այս ընդհանուր տեսութենէն վերջ՝ Սթրէնտ Մէկլզինի յոգուածագիրը կը յաւելու թէ Մեծին եւ Մեծագոյն Բրիտանիոյ կայսրութիւնը հասած է զօրութեան մը եւ չքեղութեան մը,

որ հաւանաբար անմահ է աշխարհի պատմութեան մէջ։ Ու կը հարցնէ՝ զարգացումի ասանկ վիճակի մը մէջ գտնուող ասպի մեծ կայսրութիւն մը ինչ մնացուն յիշատակներ, արձանագրութիւններ պիտի թողու իր ետեւը։ Կամ ուրիշ խօսքով, ասկէ զոր օրինակ ութը հազար տարի վերջը, Բրիտանական Կղզիներու թաղուած քաղաքներուն մէջ պեղումներ կատարող ապագայ Ֆլինտրոս Բէդրի մը ինչ ապացոյցներ պիտի գտնէ մեր ժամանակի Անգլիային նկատմամբ։

Այդ հարցումին պատասխանելու համար բաւական է աչք պտտցնել Անգլիոյ ամենէն նշանաւոր շէնքերուն վրայ, որոնց է՛ն հաստատուն իսկ, կը յարէ յօգուածագիրը, պիտի դադրի գոյութիւն ունէ՛նալէ՝ ասկէ հազար կամ առ առաւելն հազար հինգհարիւր տարի ետքը։ Ո՛չ թէ է՛ն գեղեցիկ շէնքերն հապա ամենէն տուրանները միայն պիտի կարենան դիմանալ բաւական ժամանակ, ու ամէնքն ալ, այսինքն բովանդակ Մեծին Բրիտանիոյ մէջ գտնուած այս օրուան հոյակապ շէնքերը անխտիր հիմնովին անյայտացած պիտի ըլլան ասկէ տասը կամ տասնըինգ դար ետքը։ Լոնտոնի այս օրուան փառաւոր ու հսկայ շէնքերէն՝ նոյն իսկ Սրբ. Պօղոսի մայր եկեղեցին կամ Ուէստմինսթըրի Աբբայարանը երկարատեւ կեանք մը, դարաւոր տոկունութիւն մը չեն խոստանար։

Գալով արձաններուն՝ հեռանկարը աւելի տխուր է։ Ամէն մարդ գիտէ թէ Լոնտոնի է՛ն շքեղ ու աչքի զարնող յիշատակարանն է Հայտ Բարքի մէջ բարձրացող Ալպէրդի Յիշատակարանը։ Այս ալ սակայն՝ բազմադարեւ փոքրիկ բան մըն է եւ ինչ որ ցաւալիօրէն ստոյգ է՝ սա է թէ լո՛կ կէս դարու գոյութենէ մը վերջ՝ այդ հոյակապ յուշարձանն ալ արագօրէն քայքայուելու վրայ է։ Մինչդեռ այս օրուան օրս Լոնտոնի ամենէն զիմացկուն քարէ կոթողն է «Կղզուպատայի Ասեղ» ըստածը, որ գետափին վրայ հանրածառնօթ զիբը մը կը գրաւէ, եւ որ, կ'արժէ զիտել թէ՛ փոխ առնուած է հին Եգիպտոսէն, ու շինուած է Քրիստոսէ 1600 տարի առաջ։

Հայտ Բարքի մէջ կանդնուած ժամանակակից յուշարձանը պարզապէս չինուած կ'ըլլայ ուրեմն իր ատենին համար։ մինչդեռ հին Եգիպտոսի քարէ յիշատակարանները, բուրգերը, կոթողները, հսկայ կերպարանքները, ժայռափոր տաճարները կամ շիրիմները՝ կարծես շինուած էին բոլոր ապագայ դարերը աչքի առնելու ունենալով։

Անհաւանական չէ՛ ուրեմն թէ՛ մեծագոյն յիշատակները զօրս մեր ժամանակը պիտի ձգէ հեռաւոր դարերու՝ պիտի ըլլան այս օրուան երկաթուղիները, որոնք կը յատկանշեն տասնըինգերորդ դարը։

Պիտի մնան նաեւ ամրակուռ քարափները իսկ շատ շուտ պիտի կորսուին մեր ժամանակին երկաթեայ հսկայ կամուրջները։

Խնդրին այս տխուր երեւոյթին առջեւ կրնայ սակայն հարցուիլ թէ՛ ներկայ ժամանակէն յուրեմն արդէն յիշատակներ մեր ետեւը թողով՝ ինչ ոգուտ պիտի քաղուի։

Ասոր տաճին պատասխանը կրնայ տրուիլ Եգիպտոսէ, որուն պատմութիւնը մեզի հասած է զլիսաւորաբար՝ իր յաւերժական յիշատակարաններէն։ Հոգիի անմահութեան հաւատքը առաջնորդեց նախկին Եգիպտոսցին շինել իր գերեզմանը այնքան ամուր որ պահէր իր մարմինը, քանի որ կը հաւատար թէ այս վերջինը օր մը պիտի վերակենդանանար, մեկնած հոգիին վերագարծովը։ Իր զիմացկուն շիրիմներուն մնացորդներուն մէջէն Եգիպտագէտները հանեցին յիշատակագիրներ, որոնցմէ կազմեցին մարդկութեան ծանօթ ամենէն հին պատմութիւնը։ Գէթ Եգիպտոսի համար կրնայ ըսուիլ թէ պատմութիւնը խորապէս փորուած է իր կոթողներուն վրայ, եւ ներկայ ժամանակիս համար հայթայթած է խիստ շահեկան ու հրապուրիչ նիւթ մը ուսումնասիրութեան։ Թէ ինչ է զիմացկուն յիշատակարաններու արժէքը՝ ատիկա կրնայ տեսնուիլ Փարաոններու Երկրին մէջ։

Ասոնց նման կարգ մը տեսութիւններէ վերջ՝ անգլիական ամսաթերթին յօդուածագիրը կը թելադրէ որ Անգլիացիք ձեռնարկեն Լոնտոնի նշանաւոր դատարանին՝ Հայտ Բարքի մէջ կառուցանել հին բուրգերուն տոկութիւնը ունեցող հսկայ շէնք մը, որ ըլլայ ժամանակիս բրիտանական ազգային մեծ յիշատակարանը՝ ապագայ դարերու համար։

Եւ որովհետեւ արդի գործնական միտքը լո՛կ կը ծիծաղի հիներու այն շուրջ ծախքերուն համար, որոնք եղած են բուրգերը կանդնելու համար, ուստի սոսկ փառասիրական շարժանիթով չէ որ կը յանձնարարուի այս տեսակ շէնքի մը կառուցումը։ Այդ շէնքը, օրինակի համար, կրնայ շինուիլ այնպիսի յատկութեամբ մը, որ կարելի ըլլայ անով քաջալերել արուեստները եւ գեղարուեստները։ Այդ շինուելիք հաստատութեան մէջ կրնար պահուիլ ու ցուցադրուիլ ամէն տեսակ յաջողած քանդակներ։ Ու այս ինքնին բան մը կ'արժէ — մշակել ու քաջալերել քանդակագործութիւնը։ Նոյն առանց այդ ծրագրուած հսկայ շէնքը կրնայ ծառայել իբրեւ դամբարան մեծ մարդերու։ Այս կէտը ինքնին բաւական կշիռ ունի, քանզի շատոնց զիտուած է արդէն թէ Լոնտոնի Ս. Պօղոսը եւ Աբբայարանը վերջ ի վերջոյ եւ մօտ ատեններս, այլեւս անբաւական պիտի ըլլան ծառայելու իբրեւ դամբարաններ մեծ Պրիթոններու, ինչպէս եղած են մինչեւ հիմա, քանզի տապա-

Ա Ն Ձ Ր Է Ի Ո Տ Մ Ա Յ Ի Ս

նաքարերով արդէն իսկ լեցուած են այդ հոշակուոր եկեղեցիները:

Քանդակագործութիւնը աւելնէն աւելի պիտի նպաստաւորուի այս ծրագրէն: Խոստմնայից արուեստագէտները պիտի քաջալերուին: Քարի գործածութիւնը աւելի պիտի ուսումնասիրուի, որմէ ուղղակի պիտի օգտուի երկիրը, ներկայիս մէջ: Քանդի ակներեւ է որ եթէ Լոնտոնի խորհրդարանական շէնքերու շինութեան ատեն ճարտարապետները աւելի տեղեակ ըլլային իրենց արհեստին՝ պիտի գիտնային թէ իրենց շինած այդ փառաւոր շէնքերը չէին կրնար գիտնալ Լոնտոնի մօտ խով ծանրաբեռնուած մթնոլորտին ազդեցութեանը: Ու եթէ ծրագրուած շէնքը կարենայ բան մը չանցնել այս մասին՝ ըլլուելիք ծախքը պարագտեղ վատնուած պիտի չըլլայ անտարակոյս:

Անդլիական հանդէսին յօդուածագիրը ա՛յնքան վստահ է իր ծրագրին յաջողութեանը՝ որ իր այդ յօդուածը լուսարանած է պատկերներով: Թելադրուած շէնքին ձեւն է բարդերունը, քանզի փորձով տեսնուած է որ այդ ձեւը կրնայ պիտանալ աւելի երկար ատեն քան ուրիշ ո՛ր եւ է երկրաչափական ձեւ: Բայց որպէս զի շէնքը ներկայ ժամանակիս համար ալ ծառայութիւն մը մատուցանէ՝ մէջը պիտի ունենայ կամարակապ սենեակներ ու սրահներ որոնք, ինչպէս ըսուեցաւ, պիտի գործածուին ի մէջ այլոց՝ զեղարուեստի ու գիտութեան զանազան ճիւղերը մշակելու եւ քաջալերելու համար:

Այս անգլիական ազգային հսկայ յիշատակարանը շինելու ահագին ծախքը ճարելու գիւրին միջոց մը կը յանձնարարէ ծրագրին հեղինակը, որ է ամէն Անգլիացիէ՝ առնուազն մէկ մէկ բլննի առնել, իբրեւ ազգային արժանապատուութեան պարտք մը:

Տարօրինակ յղացում մըն է ասիկա, արդարեւ: Եթէ սակայն նկատի առնենք այս ծրագիրը յղացողին ծանօթ անունը, յօդուածը հրատարակող հանդէսին համբաւը եւ նոյն գաղափարը Զատագովող ճարտարապետներու հեղինակութիւնը՝ կրնայ յուսացուիլ թէ Միշն Բրիտանիոյ մէջ լրջօրէն ուշադրութիւն պիտի դարձուի այս նորօրինակ թելադրութեան, եւ մինչ մենք հո՛ս կը ծիծաղինք այս գրուածներուն վրայ, անոնք արդէն իսկ կանգնելու վրայ ըլլան իրենց ազգային մեծ յիշատակարանը: Ամէն պարագայի մէջ, կ'արժէր որ գիտնայինք թէ ինչե՛ր կը մտածեն Անգլիացիները՝ յաւերժանալու համար:

ՀԱՅԿ ԱԳՈՆՑ

Դոց երկիմ մը, գոյնով մը գործ, անուր, վրան ամպեր ծեփ ծեփ փակած դիտար:

Ու ծերակեցեալ հետի

Եթէ կապոյս մը կ'երեւի,

Կապոյս մ'աղուոր, բաց գործին փոխ կարհամար՝ պէս ինուր:

Կ'անձրեւէ:

Բարակ բարակ, անձրեւ մը ծոյլ, — անձրացողի լալիւնով, —

Կը քիթիկայ անընդհատ:

Թացութիւնը կ'անհանգիստ կը հաւի,

Ու բուքիքը շիթերուն տակ արձարի՝

Կը պաղպաղեն, կը վառվռին ջնարակուած վրձինով:

Տեսակիմ տակ ինչ կը քօրվին քիթեղիկներ անհպագին,

Արտաքին անդին կըսուցը գոց՝ կը խաղայ . . . :

Ծոյլ, ծեփծեփուն, լոյծ լիւրեր անձրեւին

Միջոցին մէջ շեղ շեղ կախ՝

Կը հօտնան, կը վազվզեն խօլարար,

Մինչ դէպի վար, դէպի այսը Երկրին

Կը քրքրուի ոգեվար:

Դաւաքին բացը, հոն ուր ցանկը առած է ծիլ ու հասակ,

Յուրին, զարի ու վարակ,

Ամէնք,

Ամէնք սոց վեր բռնած են քիտերին,

— Բիտերուն տեղ կ'ընա՛ր ըսել «քրտնեցին» —

Արեւնալու, գովանալու՝ ըմպելիքէն երկնաւառ:

Աւագ, արագ,

Կը լուսոյտի հասկերուն հետ բաւաւսը:

Դեմին վրայ, հողի բուռներ, — խաճուկները Արօրին,

Ժիր մշակին աշխատանքը աւարին —

Տալկաւորեցին՝ կը կալուցանեն, կ'առնեն ձեւը հուր կալին:

Ու տակալին հողը ծառա՛ւ կ'երեւայ . . . :

Ազիւններուն մէջ հողին՝ մամլիներուն, սօսիներուն արմատները կ'ուժովան:

Ծոյլոցին պալար բարունակ . . .

Ու Երեւան,

Հալիւ պզտիկ դադարներով երբեմին,

Կը բախիքի կարկուտը տարափին:

Նկուր, Անձրեւ, առա՛ւ եկուր, համա՛ւ՝ վերի սպունգէն,

Ճիւղ հակին պէս արտա՛ւ տարա՛ւ մարդու մը

Ուր կը հալեն քիթիկներ:

. . . Հարսնակներուն քերթիկները բեկեղէ

Կը պատնէին ծանրութեան տակ շիթերուն,

Ու հեռուն,

Կիտով բացուած բաժակները կալալին

Կը հալին վար: Յառակ, միխակ, հուրաւար,

Սյճեւերի եւ դափնեվարդ, կաւէ շեղ բաղարներու մէջ կանգուն

Կամ պարտէզի սրտերէ՝ ուղլուելով դէպի վեր՝

Զուրկն ուժը լիարարող բաժակու իրենց հարած կոկոններին:

Արեւին մէկ հառապայքը կ'ենտնան

Պիտի բուր տեղ բոյ՝ տարա՛ւ բոլորին:

Բաց աս հոգն է ծոյլ, երջանիկ անձրեւին . . .

Ծաղիկները քչին բոյ ու բոյ փակչին՝ մէկգմէկ

Անոց բուրդ զաւրակները խաչապտու:

Սալորներին, ծիրանին՝ աղաւթներու տակ պահած

Տրցակներով պզտիկ կար հակներ,

Դասակներուն, բազուկներուն լոգանք կուսան հաճոյքով:

Անոց փոխ, կ'ենտնենին, տանենին

Ու դեռ բոլոր պաղկեմանէ ծառերը հոյնը կ'ընեն:

Դոյնը կ'ընեն աղջիկներ

Իրենց կեանքի զարունին մէջ տարափաղ,

Պարտէզներու մէջ կալուել, գլուխին բաց, երարձակ,

Սոյլ անձրեւէն մուրալով մագիւղուն ծովածառա՛ւ անուր . . . :

Մէկ կարիկ մէկ ոսկի,

Տեղա՛ւ Անձրեւ, փառք, փառք Մայիսին,

Ծաղիկն գովը տալա՛կն քէլ: . . . Բերրոյն հետ միասին:

Հողին ծոցը, բանաստեղծին նիւթէն դուրս,

Աստուծոյն, մեր պէտքերուն խոյզը կայ:

Ու դաւաքին մէջ,

Հոն ուր հիմակ ցանքը կ'առնէ բարձր հասակ,

Յուրին, զարի ու վարակ,

Ամէնք սոց վեր բռնած են քիտերին,

Արեւնալու, կ'եսանալու՝ ըմպելիքէն երկնաւառ . . . :

Տեղէն,

Խոսին վրայ բռնով հարդ փիլիսոփայ խխուկը

Դոյնը կ'ընէ, նիւթ շիթակ վեր բռնած . . . :

ԹԷՈԳԻԿ

ԳԵՏՈՒԹԻՒՆ և ԳԵՂԱՐՈՒՄ

Ի՞նչ է ի՞նչ Ի՞նչ

Եւրոպայի ժամանակակից գիտուն ընկերացանքն էր Մարտ Նորասու վերջերս շահեկան տեսութիւն մը ըրած էր «կենսաբանական Նոր տեսութիւն մը՝ ոճիւրի մասին» անուամբ ընդարձակ յօդուած՝ մը մէջ, Ըստ Մարտ Նորասուի, ոճիւրի նկատմամբ տրուած բոլոր ասոմաններն ալ գոնացուցիչ չեն, իր տեսութեամբ, որ իրողութեանց կը պատշաճի, ոճիւրը մարդկային մակաբոծութիւն մըն է պարզապէս, ուրիշ խօսքով, արարք մը զոր մէկը գործէ ի վնաս միւսին:

Ոճիւրի մասին օրէնսգէտին տուած առ ասոմանը թէ ապօրէն բան մըն է այն, անիմատ կը գտնէ Նորասուն: Միւս կողմէ չընդունիր բարեշրջութեան հաստատացողներուն այն դաւանանքը թէ ոճիւրը արարք մըն է, որ հաւարաբար հանրութեան կը վնասէ. որոշ և վերջնական միջոց մը չունինք, կ'ըսէ հանրային բարիքը գիտականապէս ասոմանելու եւ հաստատելու համար:

Կը մնայ տակաւին Լօմպրօզի տեսութիւնը, որուն համեմատ ոճիւրը առհաւումն է մըն է, կամ վերադարձ մը դէպի մարդկութեան անբարարակիր՝ վիճակը, որուն մէջ ոճիւրը շատ սովորական բան մը կը համարուէր Տօքո. Նորասուն այս ալ չընդունիր, որովհետեւ, երբ ուսումնասիրենք արդի աւստրալեան և ամերիկեան վայրենի ցեղերու կեանքը, պիտի տեսնենք որ հակամարդկային ոճիւրները հազուադէպ են և կ'ընդունին իրենց պատիժը:

Վայրենիքն ոչ մէկ կերպով կրնայ ըլլալ այն հակընկերակաւ արարածը, որ նոյն ինքն ընդարդս ոճարգործն է: Ընդհակառակը, անիկա առեւի ընկերակաւ արարած մըն է և քաղաքակրթեալ մարդէն առեւի «քաղաքական կենդանի» մը: Պէտք է ընդունիլ որ նախնական մարդը զոր Լոմպրօզ կը նկատէ իբր մէկ նախատիպարը ոճարգործ մարդուն, կը նմանէր ժամանակակից վայրենիին, այսինքն ընկերական արարած մըն էր եւ ոչ մէկ կերպով սովորական ոճարգործ մը կրնար նկատուիլ:

Ըստ իս, կ'ըսէ Տօքո. Նորասուն, ոճիւրը մարդկային մակաբոծութիւն մըն է. բոլոր ընդարդս ոճարգործութեանց զլխաւոր տարրը այդ է: Այդ տեսակետով նկատուած ոճիւրը, քաղաքակրթութեան հետ տակաւ տարածուող երեւոյթ մըն է, բան թէ վերագործ մը պէպ ի նախապատմական շրջանները: Նախնական դարերու մէջ, ընկեր արարածը շահագործելը անձանեմ բան մըն էր. միայն քաղաքակրթութեան պէտք է համարել այն պարագան թէ այլը կը բռնադատէր իր կիներ որ տշխատի իրեն համար, ասիկա, ըստ Նորասուի, Թեքստուալի նշանն էր ոճարգործական հակումներուն: Բայց ճշմարիտ մակաբոծութիւնը սկսած աշխատութեան բաժանումին հետ, ինչպէս նաեւ խաղաղութեանց, մէկու մը իրական արժանիքին չափազանցութեան և ուրիշի մը արժանիքին նուաստացման հետ. այս բոլորն ալ բնական արդիւնքներն են աշխատութեան բաժանումին:

Մակաբոծութիւնը ուրիշ բան չէ այլ այն ջանքը, զոր մարդիկ կ'ընեն փոխարէն բան մը չտուած՝ ստանալու համար. և ուրիշները կը նկատեն իբր պարզ գործիքներ իրենց անձնական հարստութեան բարգաւաճման համար: Անոնք որ այս տեսակ մակաբոծութիւններու մէջ կ'իյնան իրական ոճարգործներն են: Հետեւաբար ոճիւրը առհաւումն է չէ, այլ նոր երեւոյթ մը՝ յարաբերարար նոր, ընկերային և անհատական վատաստողութեան մէկ արտադրիչը:

Այս տեսակետով, ոճարգործներու թիւը իր սահմանափակ շրջանակէն դուրս կ'ըլլէ: Եթէ հաւատ պիտի ընծայենք Տօքո. Նորասուն, ոճիւրի սերմը ամէն մարդուն մէջ գոյութիւն ունի, աշխարհի վրայ հարստագոյնէն մինչեւ աղքատագոյնը, ամէն մարդ կը փափարի որ գոնացում տայ իր ըզ'անքներուն և քմահաճոյք-

ներուն, առանց հանդիպելու պզտիկ ընդդիմութեան մը: Մակաբոծները եւ ոճարգործները շահախնդիրներ են, մարտապաշտականներ, որոնք բոլորն ալ ծովանէնին և աւազակին հետ միեւնոյն տատիմանին վրայ կը զբա-նուին:

Ակներեւ է թէ այս տեսութիւնը, որուն համաձայն ոճարգործ կը համարուին միլիոնաւոր անձեր, (զորս ոչ մէկ կերպով ոճարգործ կարելի էր նկատել) միւս կողմէ բան մը չըսեր այն անազին թուով անձներուն մասին, որոնք իսկապէս ոճարգործներ են: Կիրքէ յառաջ եկած ոճարգործութեանց նկատմամբ ինչ պէտք է ըսել: Այս հարցումին ալ ապաշէ կը պատասխանէ ընկերաբան գիտնականը. բացարձակ կերպով պէտք է զանազանել կիրքէ յառաջ եկած ոճարգործութիւնը, վերը նկարագրուած ոճիւրէն. զանազանութիւնը շատ որոշ է. կիրքով ոճարգործ եղած անձ մը իր գործած չարութենէն օգտակարութիւն մը չունենար, մինչ խաղաղապէս ոճարգործ մարդը կատարեալ պարարկութիւն կը գործէ ոճիւրը, իրեն միակ նպատակ ունենալով անկէ օգտակարութիւն մը քաղել: Դիպուածական ոճիւրը կամ կիրքին պատշաճ ոճարգործութիւնը հոշեկան փոփոխի մըն է որուն պէմ կարելի է պայքարիլ մի միայն զատարարութեամբ, որ իրեն նպատակ պէտք է ունենայ փոխել մարդկային բնատրուութիւնը: Ամէ' էն աննկերի ոճիւրը մակաբոծութիւնն է, կամ ընկերային շահագործումը. ստոր ալ զլխաւոր դարմանը ընկերական թարմագոյն կազմակերպութիւն մըն է, որով գործակցութիւնը կատարեալ կրնայ ըլլալ:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԹԱՏՐՈՆՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԻՈՑ ՄԼՁ

Աշխարհի բոլոր քաղաքակրթութեան մէջ Ռուսիոյ առեւի յաջողած է Թատրոնը ժողովրդականացնել, ինչպէս կը վկայէ անդինացի յօդուածագիր մը, որ լայնօրէն ուսումնասիրած է ուսումնական ժողովուրդին վիճակը: Թատրոնին հանդէպ ցոյց տրուած ժողովրդային այս տաք վերաբերումը վերջին երեք չորս տարիներու միջոցին շեշտուած է ամէնէն առեւի, հասնողներուն և զաւառային բըլ-խաւոր քաղաքներուն համար, իսկ գիւղերուն մէջ շարժումը առեւի վերջերս կը սկսի: Անցեալ մէկ քանի տարիներուն միջոցին, պզտիկ կեդրոններու մէջ, ուր 30-40 մօտ բնակչութիւն մը հազիւ թէ կը գտնուի, ժողովրդային պզտիկ թատրոններ հաստատուեցան. գիւղային թատրոններ, գիւղացի դերասաններով և ունեկիրներով, արդէն գոյութիւն ունենին հոն: Սամարայի նահանգին իշխանութիւնը պարծանքով կը յայտարարէր թէ ինչ քաղաքում է գիւղային թատրոնի մը տարածումը, ուր օրերսներ կ'երգէին գիւղացիներէ կազմուած նուագախումբ մը և երեսուն վարժ երգիչներ:

Այս կարգի գիւղային թատրոններուն մուտքի գինը մի միայն երկու ֆուկէր բարձր է: Թատրոնին շէնքէն սկսելով մինչեւ զարդարանքը, գերասաններու և դերասանուհիներու վարժութիւնը և հագուստները, ամէն ինչ գիւղացիներն իրենց ձեռքով կը պատրաստեն: Թատրոնի կոն, որոնք բոլորովին ձրի են, ուրիշներ, պարբերաբար ձրի ներկայացուցիչներ կու տան պզտիկ տղոց համար: Այստեղ հանդերձ ներկայացուցիչներն ալ մեծածախ բանէր չէն. ամէնէն շքեղ վաթսուս կամ եթա-նաւուն զրուշով կ'ըլլայ: Այս տեսակ պայմաններու տակ, ուսումնական թատրոնները կը յաջողեն տեւականապէս իրենց գոյութիւնը պահպանել, որովհետեւ կառավարական մարմիններու հսկողութեան տակ մասնաւոր ընկերութիւններ ոգի իւրին կ'աշխատին միշտ անխափան պահել հասարակ ժողովուրդին զբօսանքին համար անհրաժեշտ եղող այս հաստատութիւնները:

Ռուսիոյ ելմտական նախարարը՝ Վեդգէ 1894ին հիմնեց Ժողովրդական Ժողովները, հանրային տուններու մէջ գործուած աղետագութեանց դէմ մարտաւելու համար: Այս ընկերութիւնները իրենց գործունէութիւնը սկսան թէյարմաներ բանալով՝ բոլոց տանք իրենց ծախքերը չէին հաներ և այդ պատճառով ձրի ընթերցարաններու փոխուեցան: Բայց քիչ յետոյ, Ժողովրդական, հակաքրիստոնէական ընկերութիւնները տեսան որ լուսագոյն բանը բրած պիտի ըլլային, հանրային թատրոններ հաստատելով. այն տեսն յայտնուեցաւ որ, մինչ թէյարմաները նիւթական վնաս կը պատճառէին, երբ յարակից թատրոն մըն ալ ունենան, լուս շահ կը ձգեն: 1909ին ուսումնական թատրոնը պաշտօնական տեղեկագրով մը կը յայտարարէր թէ թատրական ներկայացումները, նուագահանգիստները և պարահանգիստները աշխարհի համակրութեամբ ընդունուած են գործուած դատարարին կողմէ, որ ծախքերնին հանելէն զատ, աւելցած գրամով կարելի կ'ըլլար տակաւ ընդարձակել բնական հաստատութիւնները:

Հակաքրիստոնէական ընկերութեանց հետ ձեռք ձեռքի տուած աշխատեցան զաւառային և նահանգային խորհուրդները, գործողները և գիւղացիներ ժողովները: Ռուսիոյ մէջ ամէն պաշտօնական մարմին, որ հանրային գրամը կը մատակարարէր, քիչ կամ շատ նպատակեղ շարժումներ: Ռուսիոյ զաւառային և նահանգային խորհուրդները սովորութիւնը բրած են, նշանաւոր անձնաւորութեանց ծննդեան և մահուան տարեգարծին առթիւ ձրի ընթերցարաններ հաստատել, կամ գրական փառահրատարակութիւններ ընել, գործաւոր դատակարարին համար սօսան ծաշարաններ բանալ և հանրային թատրոններ հիմնել:

Օտեսայի առաջին հանրային թատրոնը հաստատուեցաւ Ս. Մէթոնովի մահուան հաղորածեանին առթիւ. (ինչպէս յայտնի է, Մէթոնովի Ս. Աբրիլ եղբորը հետ Սլավոններու առաքելաբէտ և անոր հետ հնարեց այլբերանք մը, որմէ ծագում կ'առնէն ուսում և օրեպ գիրքը): Հանրային թատրոնները յաճախ հիմնուած են քաղաքապետութեան կողմէ նուիրուած հողերու վրայ:

Ուշագրաւ պարագայ մըն է սա թէ ուսումնական թատրոններ հաստատուելու օրինակը ուսումնական անգամ կուգայ Թոմսքէն, Սիպերիա, ուր 1884ին հիմնուեցաւ առաջին թատրոնը: Անուս միլիոնատեր մը պէտք եղած գումարը հայրմայթած ըլլալով, տեղեւոյն ուսումնասիրեց ընկերութիւնը բացաւ թատրոն մը գործաւորներու համար: Փորձը անօրինակ յաջողութեամբ մը պատկուեցաւ: Միւսնայն տեսն, Բեդերսպուրկեան ընկերութիւն մըն ալ հաստատուեցաւ, նպատակ ունենալով գործաւոր դատակարարին համար, ժամանակներ ոտքել: Այս գումարածութեանց մէջ աւելին հրապուրելիներն էին բացթողնել բեմերը, ուրոց վրայ կ'երևային ինքզինատակ դերասաններ, երգիչներ, եւն: Ձեռնարկին յաջողութեան մասին գաղափար մը տալու համար բոնք թէ, 1885ին, 15) սո'ն գրամայլութեամբ սկսած գործ մը 1900ին արտադրած էր 17,000 տոկի. այս գումարով հիմնուած են ձրի մատենադարաններ, ընթերցարաններ և հիմա ալ մտադրութիւն կայ բանալ սօսան բաղնիքներ, և նեվա գետին վրայ նուային միջոցներ կազմակերպել:

ԵՐԵՒԱՆ

ԿԱՆԱԾՑ ԲԱԾԻՆԸ

ԿՆՈՋ ՏԻՊԱՐՆԵՐ

ԲԱՐԻՋՈՒՂԻՆ

Շատ սիրուն, շատ նորին, վայելուչ՝ ինչ դասակարգի ալ որ պատկանի, սրամիտ, զուարթ, հաճոյակատար, առաջին տեսքով այսպէս կը ներկայանայ Բարի- ղուհին:

Իր զխաւոր մտահոգութիւնը հաճելի ըլլալը, հրապուրելն է եւ որուն մէջ գե- րազանց յաջողութեան մը կը հասնի, ինչ որ յատկանշական է այս մասին՝ այն է թէ նպատակ չունի յաճախ այս ինչին կամ այն ինչին հաճելի ըլլալ, այլ ամե- նուն, նոյն իսկ անցորդներուն, նոյն իսկ երբ մինակ է:

Հաճելի ըլլալու այս յարատեւ բազ- ձանքն է որ միտքը արթուն կը պահէ միշտ եւ ինչ տարիքի մէջ ալ գտնուի՝ իր անձին խնամքը, մաքրութիւնը, արդու- զարդը իր գլխաւոր գրադումը կը մնայ:

Գործաւորութիւնները, օրականով ծա- ոայողներն իսկ իրենց ամենապարզ հա- զուստներուն մէջ չեմ գիտեր ինչ մը ու- նին, միշտ լաւ յարգարուած, կոկիկ, զգու- շաւոր, աշխատասէր, Հոս կը ներկայացը- նենք միջին տիպարը որովհետեւ ընկերա- կան երկու ծայրերը ամէն երկրներուն մէջ իրարու կը նմանին իրենց մոլութիւն- ներով եւ առաւելութիւններով. շատ հա- րուստ դասակարգը շարունակական ճամ- բորգութիւններով եւ օտարներու հետ հաստատած խնամութեամբը, իսկ ուսմիկ դասակարգը ամէն երկրի մէջ միեւնոյն պայմանին՝ այսինքն ծայրայեղ թշուառու- թեան մէջ ապրելով:

Բարիզի գործաւորութիւն շատ աշխա- տասէր է. առաւօտուն կանուխէն մեքե- նայի պէս լարուած գործին գլուխն է մինչեւ իրիկուն. ասիկա ձանձրոյթ չի պատ- ճառեր իրեն, իր կեանքին անհրաժեշտ մաս կը կազմէ գրեթէ. մանաւանդ նա- խանձախնդիր՝ իր անհատականութեան կ'ուզէ իր առանձին աշխատութիւնը ու- նենալ, իր հաշիւը, իր կեանքը. քիչ ան- գամ ծնողքին հետ համաձայն կ'ապրի. եթէ ծնողքը Բարիզ են, անոնց բնական հսկո- ղութիւնն իսկ ծանր կուգայ իր դիւրա- բեկ անձին. քիչ մը շատ դիւրաբեկ իրաւ է իր բարոյական ալ փոփոխամիտ եւ պերճանքի ծարաւի, միւս կողմէ չարաշար չահագործուած՝ գործարանապետներէն աշ- խատասէր եւ պարկեշտ գործաւորութիւն շուտով կը փոխուի ծոյլ եւ յափրացած պըրուհի մը. ատիկա իր պրկուած եւ տենդոտ կեանքին բնական հակազդեցու- թիւնն է: Իր առաջին երիտասարդութեան

մէջ Բարիզի գործաւորութիւն շատ պար- կեշտ է. ամենէն սեւ թշուառութիւնը կը նախընտրէ նոյն իսկ յաճախ անձնասպա- նութիւնը, դիւցազնական կորով մը ունի մարտնչելու անօթութեան, հիւանդու- թեան, նոյն իսկ մահուան դէմ, բայց երբ տարիները կը զլորին եւ կը տեսնայ իր ըն- կերուհիներուն մէկիկ մէկիկ հեռանալը աշխատանոցէն, երբ մանաւանդ եթէ գե- ղեցիկ է եւ իր ակտիւն լիափսացողները զինքը կը կախարդեն հրապուրիչ խոս- տումներով, հետզհետէ ձեռքերը կը դառ- ղաղան գործէն, քունը ծանր կ'ըլլայ ա- ռաւօտները եւ օրին մէկը գործապետին անիրաւ մէկ պահանջէն մտրակուած ինք ալ իր կարգին աշխատանոցը կը թողու- յուսախար, հոգիին նուկանքով լեցուն ո- մանք կը վերադառնան աշխատութեան, շատերը կը կորսուին: Ուսանողները կը ծանշանայ այս խեղճ աղջիկները, բարի, աղին սրտով եւ վեհանձն որ իրենց բա- րեկամներուն գէշ եւ աղէկ օրերը կը բաժնեն շատ մը օրինաւոր ամուսիններու, օրինակելի հաւատարմութեամբ. բնաւ պահանջկոտ, խնամուտ եւ անձուէր յայտնի է թէ բոլորովին ուրիշ կեանքի մը սահ- մանուած աղջիկներ են: Մեծ մասամբ ե- րիտասարդ կը մեռնին. տոգոյն, անարիւն, ջղադրգիւ, մէկ քանի տարուան վազան- ցիկ կեանքով մը կ'ապրին: Բարեկամ մը որ երկու տարի չափ բացակայ եղած էր Բարիզէն կ'ըսէր թէ իր բնական թաղին մէջ ծանոթ աղջիկներէն ոչ ոք մնացած էր. գաւառներէն ամէն օր երիտասարդու- հիւներու հոսանք մը կը հասնի եւ անե- րեւութացողներուն տեղը շուտով կը լե- նայ:

Գործաւորին կինը յաճախ ինքն ալ աշխատաւոր՝ չափազանց ընտանեւէր է. միշտ մաքուր, կոկիկ ինքն ալ իր կարգին ունի պերճանքի բաղձանքը: Պրանսացի կինը շատ օրոշ գլխակցութիւնը ունի իր կացութեան եւ ինչ որ ալ ըլլայ այդ կա- ցութիւնը, չամշնար անկէ: Միւս կողմէ կը քանայ զայն բարեքել եւ հոտ է իր փառասիրութիւնը. որքան ալ բարձրա- նաք սանկուղներէն վեր, մանաւորին մէջն իսկ նոյն գագոցումը կը գտնէք: Պրանսա- ցիներէ լսած եմ թէ գաւառի մէջ սքան- չելի մայր՝ Բարիզի մէջ Պրանսացի կինը արտաքին գործերով զբաղած կ'օրհնու- ցած էր մայրական զգացումը. արդարեւ ապացոյցը յաճախ տեսած եմ ասոր. իրենց գաւառները կը հեռացնեն անմիջապէս իրենց ապրելու եղանակին խանդարող տարր մը, իրենց ազատութիւնը կաշկան- դող բեռ մը. մեծ թուով տղաքներ ստնտուի կը յանձնուէին քաղաքէն մէկ երկու ժամ

(չորեկաւ քով) հեռաւորութեամբ եւ հոն իրենց մայրենի խնամքներէն եւ հսկողու- թենէն զուրկ շատերը կը մեռնեն. բա- րեւաղաբար Բարիզի կինը սկսած է հասկնալ թէ իր զաւակը իր ամենէն դըւ- խաւոր զրադումը պէտք է ըլլայ եւ եթէ կ'ուզէ որ անիկա ապրի, պէտք է իր քովը պահէ:

Պրանսացի կինը պահպանողական է. իր տոհմային կատարելութիւնները եւ մու- լութիւններն ալ կը պահպանէ կուրօրէն. ինչ որ օտար է, կասկածելի է իրեն հա- մար. մտքի եւ զիրքի ազնուականները elite մէկ խօսքով միայն մատչելի է օ- տար գեղեցկութեանց եւ կը քաղէ ինչ որ գտնայ նոր եւ գեղեցիկ առանց փոյթ- ընելու թէ ուրկէ կուգայ անիկա. բաւա- կան զատարակուած կիներ նոյն իսկ տարրական դաղափար մը չունին օտար երկիրներու վրայ:

Բարիզ ուսանողուհի գրեթէ չարտադ- րեր. համալսարանները որ խոճողուած են օտար ուսանողութիւններով հազուադէպ է եթէ Բարիզի մը ունենան. անիկա շատ բան գիտնալ իմաստակութիւն կը համարէ արդէն, սիրուն տգիտութիւն մը կանացի հրապոյր մը կը նկատէ, տեսակ մը տկա- րութիւն, միշտ այր մարդուն կրթնելու պէտքը. feminismը ամենէն քիչ գրադե- ցուցած է Բարիզիին. ինչ փոյթ իրեն այր մարդուն գերազանցութիւնը, իր իրա-ւունքներուն պահանջը քանի որ բնազ- դով կը զգայ թէ ինք գերազանցապէս տէրն է անոր, միշտ մնալով յաւիտենա- կան հրապուրող, միշտ կին, պաշտելի, ճկուն, գեղեցիկ իր անձին վայելուչ շնորհ- ներով, իր ժպտուն դէմքով, նոյն իսկ իր ունայնաբանութիւններով:

Ընթերցասէր բայց մանաւանդ վիպա- սէր՝ չափազանց կ'ազդուի կարգացած գրա- քերէն. գրադէտը կամ արուեստագէտն է որ կը ստեղծագործէ բարիզուհին. այնպէս որ կնոջ մը արդուգործէն, ապրելու ե- ղանակէն, խօսուածքէն կարելի է հաս- կընալ թէ ինչ կը կարգայ եւ անկէ դա- տել իր մտաւորական վիճակը:

Բարիզուհին յաճախ արուեստագէտ է բայց աւելի կատարելութեամբ՝ արուես- տագէտի կին: Օտարները ընդհանրապէս կը սխալին բարիզի կնոջ վրայ. առիթ ունենալով դիւրահաղորդ կիներ ծանշնա- լու մի միայն յաւակնութիւնը ունին կար- ծելու թէ բոլոր կիները թեթեւաբար են. ընդհակառակը, Բարիզուհին շատ պար- կեշտ է. ընտանիքը այնչափ աւելի խոս- տութեամբ պաշտպանուած է որքան մի- ջալայրը վտանգալից. օտար մը շատ զմե- ուարաւ մուտ կը գտնէ ընտանիքներու

մէջ. ամենին բարեկամը, ամենը անդամը կը համարուի զրեթէ եւ հետեւաբար շատ խոհեմութեամբ ընտրուած. ինկատի առնելու է որ ֆրանսացի կնոջ պարկեշտութիւնը անով աւելի արժէք ունի որ ոչ իրեն քաջութիւն կը պակսի հակառակը ընելու, ոչ ալ հրապոյրը. իր պարտականութեանց որոշ զիտակցութիւնը եւ մանաւանդ արժանապատուութեան զգացումն է որ զինքը հաստատ կը պահէ իր իրաւունքներուն մէջ: Սակայն շատ սիրալիր՝ քյորերուն հետ ձգողական բան մը ունի իր բարեկամութեանց մէջ, տեսակ մը մասնաւոր հրապոյր, ինչո՞ւ չէ, նոյն իսկ սեռերու տարբերութենէն յառաջ եկած, ոչինչ բան մը բայց շատ գրաւիչ, *qui n'engage à rien*, եւ որ սակայն հաճելի կը զարձնէ կեանքը. կինը կը պահէ, հետեւաբար հրապուրելու գեղեցիկ միալու տենջանքին մէջ եւ էրիկ մարդուն կուտայ գործադիր վերաբերում մը կնոջ մասին. այսպէսով բարեկամներու կեանքը փոխադարձաբար թանկագին կը դառնայ եւ յարաբերութիւնները անկեղծ, առանց վերապահումի. բանաստեղծական մեղաւմաղձոտութիւնը (?) որ այնքան դոհեր կ'ընէ մեր մէջ ջլատելով երիտասարդական եռանդը եւ կեղծիքի մէջ խեղդելով մեր աղջիկներուն շարժումները, խօսուածքը, նայուածքը եւն., անծանօթ է իրենց, այդ *chic*ը չեն ճանչնար եւ իրենց ամենէն ատած բանը կեղծ ունիմթիւնն է եւ իմաստակութիւնը:

Պատշաճութեանց զգացումը ունին շատ մեծ չափով եւ ըստ այնմ կը կարգադրեն իրենց կնանքը. օրինակի համար առնենք Բարիգուհի մը եւ ենթացիկէն թէ գրասեղանի մը կինն է որ միջակ նիւթական կացութիւն մը ունի. անիկա *élégante* է. համեմատաբար քննին գումարներով զանազան արդուարդներ ստեղծելու զաղտնիքը ունի. ինքը կը պատրաստէ հագուստները, թէեւ կարի եւ ձեւի դաս տաած չէ. բայց համոզուած է թէ ձեւել. զիտնալը բաւական չէ աղուոր հագուստ մը չինելու համար մինչդեռ ճաշկը ամէն րան է. նորաձեւութեան տետրակի պէտք չունի, անիկա էր թողու իր գաւառացի քյորերուն միամտութեան. չես գիտեր ինչպէս կը ստանայ պէտք եղած տեղեկութիւնները, գրեթէ կը գուշակէ օրուան նորութիւնը. (պէտք է խոստովանիլ թէ միջաւայրը մեծապէս կը նպաստէ ասոր) միւս կողմէ խելք կը հասցնէ ամուսնոյն գործերուն. մանրամասնաբար գիտէ թէ ինչ դործ պատրաստելու վրայ է, թէ քանի օրէն կրնայ վերջանալ. որոնք են իր ամուսնոյն բարեկամները, թշնամիները. անոր յաջողութիւնները զինքն ալ կը յուսէ. եւ նոյն անհամբեր շտապումը ունի իր գործերուն գնահատման. աշխատութեանը կ'օգնէ եթէ կարելի է, ամեն պարագային անոր տքնութիւնները կը թե-

թեւցնէ իր ներկայութեամբը. եթէ նիւթական դժուարութիւն մը վրայ գայ, իր խնամքները կը կրկնապատկէ կարելի եղածին չափ զգալի չընելով հասցիթին ժամանակաւոր պակասութիւնը. կերակուրը ինք կը պատրաստէ, չուտով, առանց ժամանակ կորսնցնելու եւ առանց աղտոտուելու. կէս օրէն ետքը այցելութեանց կը պատի եւ իր բարեկամներինն հետ կը խօսակցի տանթէլի, ժապաւէնի, Լուվրի մէկ ցուցադրութեան, *Durand-Ruel*ի նոր պատկերներուն, նոր հեղինակի մը, վէպի մը վրայ առանց դժուարութեան անցնելով սնտի բաներէն ամենէն լուրջ միտքերը զբաղեցնող հարցերուն. Տուն կը վերադառնայ իր ընթրիքը պատրաստելու եւ յետոյ ամուսնոյն կ'ընկերանայ երեկոյթի մը կամ անոր հիւրերը կ'ընդունի. ինչ նիւթի վրայ ալ խօսակցին չինեղանար եւ տարօրինակ ճկունութեամբ մը ոչ միայն կը մանակցի խօսքի այլ եւ կը ջանայ ուշադրութիւնը իր վրայ կեդրոնացնել. անկիւնի մը մէջ մոռցուիլը՝ ամենէն մեծ նախադրեալն է իրեն համար եւ ճիշդ ասոր համար կը ջանայ իր ընդունած հիւրերուն մակարդակին բարձրանալ. իր ամուսնոյն ներկայութեան, ժամադրութիւններ կուտայ հետաքրքրութիւնը գրգռող բան մը տեսնելու, ցուցահանդէս մը, նոր թատերգութիւն մը, եւն. օտար դերասան մը, եւ ասոր համար այր ու կին նախանձի *scènes* երջեն ունենար, ինչպէս եթէ ծանօթի մը հանդիպի դուրսը իր մէկ բարեկամին հետ չի վախնար բամբասուելէ, մէկ խօսքով կեանքը կը վայելէ լի ու լի անկէ քաղելով հաճոյքի, յուզմունքներու ամբողջութիւնը, առանց զրկելու նաեւ իր շուրջը գտնուողները երջանիկ ապրելու իրաւունքէն:

ԶԱՊԷԼ ԵՍՍՅԵԱՆ

Ի՞՞՞՞՞ Կ'ԵՍԵ ԵՐԵՒԸ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (*)

71.—Եթէ մէկը առանց արտօնութեան հասարակաց ճամբուն (թարիգի ամբ) վրայ փոս մը բանալով պատճառ ըլլայ կենդանի մը իյնալով վնասուելուն, կը տուժէ պատահած կորուստը:

72.—Որպէս զի մուրհակի մը տակ գտնուած թղթադրոշմը օրինաւոր համարուի, պէտք է որ վրան գրուած ըլլայ մասամբ՝ թուականը եւ ստորագրութիւնը կամ կնիքը:

73.—Այն մուրհակները որ օրէնքին պահանջած թղթադրոշմ չեն կրեր, տուգանքի կենթարկուին երբ դատարանի ներկայացուին. եթէ մուրհակը որոշ տուրքի (րէսմի մագդու) ենթակայ է՝ կէս ոսկիէն երեք ոսկի, իսկ եթէ համեմատական տուրքի

(րէսմի նիւպի) առ հարիւր երեք տուգանք կ'առնուի, զոր նախ ամբողջութեամբ պահանջատէրը կը վճարէ՝ կէսը ի վերջոյ պարտականէն գանձելու պայմանաւ. տուգանքէն դատ կը գանձուի նաեւ հարկ եղած դրոշմատուրքը:

74.—Վկաներու բաւարարութիւն է երկու այր, կամ մէկ այր եւ երկու կին. եթէ կարելի չըլլայ այր վկայ ունենալ, ստացուածքի վերաբերեալ դատերու մէջ միայն կիներու վկայութիւնն ալ ընդունելի է:

75.—Վկայ մը պէտք է որ իրողութեան անճամբ ակնատես կամ իրազեկ ըլլայ. ուրիշէ մը լսած ըլլալով տրուած վկայութիւնը չընդունուիր:

76.—Ծնողաց, զաւակներու, ամուսիններու եւ ազգականաց՝ մէկմէկու, բարեբարեալի մը՝ իր բարեբարին, վարձականի մը՝ իր տէրոջ, շահակիցներու՝ փոխադարձաբար, երաշխաւորի մը՝ պարտականին, խնամակալի մը՝ իր խնամքին յանձնուած որբին, փոխանորդի մը՝ փոխանորդին ի նպաստ տուած վկայութիւնը անընդունելի է: Կը մերժուին նաեւ մանապէս հակառակորդին, ստախոսութեամբ եւ անպատուութեամբ համբաւուած մարդոց վկայութիւնները ինչպէս նաեւ քաղաքացիական իրաւունքներէ զրկուողներուն (տե՛ս հատ 5):

77.—Առանց երդման՝ կը լսուի 15 տարեկանէն վար եզող մանչերու եւ աղջիկներու վկայութիւնը սոսկ իբր պարզ տեղեկութիւն:

78.—Վկայի մը ներկայութիւնը պարտաւորիչ չէ հոգուգի վերաբերեալ դատերու մէջ. բայց պատժական դատերու վկայութեան համար դատարանէն երբ մէկը կը կոչուի, պարտաւոր է ներկայանալ, եւ վկայել. առանց օրինական պատճառի. ով որ չուզէ ներկայանալ, բռնի բերել կը տրուի եւ մինչեւ չորս ոսկի տուգանք վճարելու կը դատապարտուի:

79.—Հոգուգի դատերուն մէջ սուտ վկային (չահիտի զուր) պատիժն է՝ վեց ամիսէն տարի մը բանտարկութիւն եւ պատժական դատերու մէջ՝ մինչեւ իսկ թիարան:

80.—Պատժական դատերու համար կոչուած վկաներուն ճանապարհածախսը եւ անհրաժեշտ ուրիշ ծախքերը կը վճարուին:

81.—Փոխանակադրի մը (փոխչէ) մէջ հետեւեալ պարագաները ճշգուած պէտք է ըլլան. 1. թուական. 2. վճարելի գումարին քանակութիւնը. 3. վճարելու պարտաւոր եղող անձին անունը. 4. վճարին ու տեղը. 5. փոխարժէքը դրամով, ապրանքով կամ ի հաշիւ գանձուած ըլլալը. 6. թէ որո՞ւ պիտի վճարուի. 7. քանի՞ օրինակ է եւ քանիբոլորը:

(Շալի.)

Մ. Վ.

(*) Տե՛ս Ծաղիկ, Թիւ 16.

Ն Ի Ի Թ Ի Ն Կ Ե Ա Ն Բ Ը

(ԳԻՏԱԿԱՆ ՏՆՈՒԹԻՒՆ)

Հոնտոնի «Կալկաթա Համալսարան» էն Բրոֆ. Պօղ վերջերս գիտական շատ կարեւոր գործ մը հրատարակեց, հաստատութիւնը սա ապշեցուցիչ ճշմարտութիւնը թէ «մեռած նիւթ» կոչածնիս ուրիշ բան չէ այլ նոյն իսկ կենդանի մարմին: Բրոֆէսըրը այնչափ առաջ չեմքար բսելով թէ պողպատի կտոր մը սեռ կամ հագի ունի, կամ սիրտ եւ միտք, կամ գիտակցութիւն: Բայց կ'ապացուցանէ թէ անգործարանաւոր մարմինները կարող են զգալ մինչեւ մէկ աստիճան, եւ ցոյց կու տան նոյն այն նշանները, որոնցմով կեանքը կը բնորոշենք:

Գիտական այս հարցը ամէնէն աւելի շահեկաններէն ըլլալով օգտակար է համառօտ տեսութեամբ մը ներկայացնել անուանի գիտնականին գործը:

* * *

Նոր գիտութեան ծագումէն ի վեր մարդիկ շուտաւ մնացած են գործարանաւոր եւ անգործարանաւոր մարմիններուն տարբերութեան վրայ: Կեանքին գաղտնիքը, եւ առաւելապէս կենդանական կեանքի գաղտնիքը զբաղեցուցած է այնքան խուզարկներու միտքը, որքան թերեւս չէր ըրած փիլիսոփայական քարը: Որովհետեւ կեանքը մեծագոյն հրաշքներ բովանդակելու երեւոյթն ունէր: Կեանքը կազմող միլիոնաւոր անհատները, անոր այնպէս շարժումները, անոր մասնաւոր ձեւերը, անոր աճումը եւ վերստին սաղմնային վիճակի ենթարկուիլը եւ վերջապէս, գիտակցութեան տիրացումը, որով կարող կ'ըլլայ խորհելու եւ գիտնալու—բոլոր այս եւ միւս յատկանիշները կեանքը ա'յնքան բարդ եւ սքանչելի երեւոյթի մը կը վերածեն, որ գիտունը իր խանդավառութեան առաջին թափով մասնաւոր տեղ մը տուաւ կենդանական մարմիններուն եւ զանոնք ճանչցաւ առանձին անուններով:

Բայց այս առաջին սխալ քայլէն ետք, գիտական միտքերը աստիճանաբար ըմբռնեցին թէ իրենց փորձերը անյաջողութեան դատապարտուած էին: Բոյսեր կային որոնք ակներեւ կերպով կը շարժէին եւ միւս կողմէ՝ կենդանիներ, որոնք քնաւ չէին շարժեր, մինչեւ իսկ գործարանաւոր բնաւորութիւն անուամբ գիտութեան մը գոյութիւնը յաւիտենական բողոք մըն էր կենդանի եւ ոչ—կենդանի մարմիններու միջեւ գրեւոր զանազանութեան:

Այսուհանգերձ, կեանքը տակաւին ցոյց կու տար մասնաւոր նշան մը, որ միակը կը թուէր ըլլալ. ասիկա գրգռականութեան յատկանիշն էր, կամ թէ գրգռումի մը պատասխանելու կարողութիւնը: Թեւեռնիդ

զնգասեղ մը կը խոթէր եւ անմիջապէս ցաւ կը զգար. գրգռող ընդունելուն պէս, ջիգը կը զրկէ զայն ուղեղին, որ զգացողութեան պատճառն է: Արդարեւ, հոս եւ լեքտրական շրջանի պէս երեւոյթի մը ակնհայտութիւնը կ'ըլլանք, քանի որ ելեքտրական ցնցում մը ջիգերուն միջոցով կը տարուի ուղեղին: Այս ցնցումները շատ լաւ ցոյց կու տան թէ մարդկային մարմնային հիւստեամենները «կ'ապրին»: Երբ հիւստեամենները սպաննուին, ելեքտրական տրոփիւնները կը դադրին, այնպէս որ քանի՜ կեանքը նուազի, տրոփիւնները կը տկարանան եւ մահուան վայրկեանին՝ բոլորովին կը դադրին:

Ելեքտրական հոսանքը այս կերպով կենդանականին եւ ոչ—կենդանականին փորձաքարը կ'ըլլայ, երբ կը տեսնենք որ ելեքտրական գրգռում մը փոխադարձ շարժում մը չի պատճառեր, պիտի ըսենք թէ ոչ—կենդանի մարմինի մը առջեւ կը գտնուինք: Սակայն աւա՜ղ, մարդուն փառասիրութիւնը շուտով ընկճուեցաւ. ան կը կարծէր թէ իր մարմինն ու միտքը կը հնազանդին տարբեր օրէնքներու, որոնք աւելի զերազանց են քան համաքային աշխարհի մէջ տիրող օրէնքները: Բայց գիտական նորագոյն խուզարկութիւնները ցոյց տուին թէ կենդանական եւ ոչ—կենդանական աշխարհները բաժնող անջըք պետք գոցուած է այլեւս, քանի որ նոյն իսկ մետաղները, ճիշդ մարդկային արարածներու նման կը պատասխանէին իրենց գրգռում պատճառող ո եւ է մարմինի:

Տակաւին կանխահաս է այս գիւտին ամբողջ նշանակութեան մը զազափար յայտնել, բայց ապահովաբար գիտութեան մէջ նոր դարաշրջան մը պիտի բանայ ան: Թէ ի՞նչ կերպով Բրոֆ. Պօղ յաջողեցաւ այս գիւտը ընել, ատիկա ըմբռնելու համար պէտք է համառօտ ակնարկ մը նետել ելեքտրական կոհակներու մասին զբաղած մէկ երկասիրութեան վրայ:

Մէքսուէլ անգլիացի բնագէտն էր որ տեսական զննութիւններէ ետք առաջին անգամ սա եղբայրացութեան յանգեցաւ թէ լոյսը տեսակ մը ելեքտրական թրթռնացում է, որուն լոկ մէկ ութերորդ մասը կը տեսնէր մարդկային աչքը. (միւսներն բանն է ականջին համար. մեզի համար անլսելի ձայներու շատ երկար շարք մը կայ. եւ հաւանօրէն, ձայնի բազմութիւն խաղեր կան, որոնք լսելի են միջատներուն, բայց մեզի՝ բնաւ): Գերման գիտնական մըն ալ՝ Հէրմ յաջողեցաւ ելեքտրական կոհակներ յառաջ բերել, ելեքտրական արագ թրթռացումներու շնորհիւ: Այս անտեսանելի լոյսին միջոցով է որ այսօր անթել հեռագիրներ կը զրկուին, անջրպետին մէջէն անհաւատալի արագութեամբ սուրալով: Ելեքտրական թրթռացման գիւտին հետ ճառագայթացման

նոր ասպարէզներ բացուեցան, զորմասնայի եւ անծանօթ յատկութիւններով:

Բնականաբար, զլիաւոր դժուարութիւնը որ կը ծագէր այս ճառագայթներուն զննութեան առեւ, անոնց անտեսանելիութիւնն էր. բայց Բրոֆ. Պօղ յաջողեցաւ շինել տեսակ մը ընդունարան, որով կարելի կ'ըլլար անտեսանելի լոյսին զանազան յատկութիւնները քննել եւ չափել: Այս գիւտն ալ, հինգ տարի առաջ, բոլոր գիտնականները ապշեցուց եւ ուրախացուց: Բրոֆ. Պօղ առաւ զանազան անթափանցիկ մարմիններ — գիրք մը, մարդկային մազ, փայտի կտորներ, եւն.— եւ իր գործիքին շնորհիւ ելեքտրական կոհակներ յառաջ տեսնելով ցոյց տուաւ թէ անոնք կ'անցնէին այդ մարմիններուն մէջէն. բաց աստի, յաջողեցաւ չափել այն անկիւնը, զոր անտեսանելի լոյսը կը թուր փոխանցման առեւ:

Բոլոր այս գիտական զննութեանց առթիւ էր որ Բրոֆէսըրը խորհեցաւ շինել արհեստական գործարաններ, որոնք պիտի գործէին մեր զգայարաններուն նման: Այս գործիքները ճիշդ մարդկային գործարաններուն պէս պիտի շարժէին, այսինքն՝ արտաքին աշխարհէն իրենց ընդունած տպաւորութիւնները պիտի փոխանցէին եւ ելեքտրական արձանագրիչներու շնորհիւ պիտի նշանակէին շարժումներուն ուղղութիւնը:

Ի՞նչ է կեանքը յատկանշող նշանը. արտաքին աշխարհէն եկած զրգումն մը պատասխանելու կարողութիւնը չէ՞ միթէ. եթէ ելեքտրական հոսանք մը անցնի մարդկային բազուկին մէջէն, անմիջապէս կծկում մը յառաջ կու գայ, ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ զնդերը կենդանի է տակաւին: Մեռած մարմին մը եթէ կսմթենք կամ ցնցենք, փոխադարձ նշան մը չենք ստանար. հետեւաբար յանկարծական կծկումը կամ շարժումը կեանքի նշանն է: Բնախօսները մասնաւորապէս պատրաստուած գործիքով մը կարող են կծկուող զնդերին արձանագրել տալ իր գործած շարժումները, այնպէս որ զնդերն իր սանկ ըսենք, ինքնակենսադրութիւնը կ'ընէ թուղթի վրայ, ցոյց տալով իր կծկումները եւ ուղեւորութիւնը: Կատարուած փորձերը ցոյց տուած են թէ, երբ զնդերը թարմ ուժ ունի, թուղթին վրայ թողած նշանները զօրաւոր եւ յանդուգն երեւոյթ մը կու տան. քանի յոգնութիւնը վրայ գայ, նշանները տակաւ անորոշ կը դառնան, եւ երբ զնդերը մեռնի, արձանագրութիւնն ալ կը դադրի ամբողջովին:

Անգլիացի գիտնականին կատարած այս եւ նմանօրինակ ուրիշ բազմաթիւ փորձերէն կը հետեւի թէ մետաղներն ալ ելեքտրական հոսանքներու ազդեցութեան տակ կարող են կատարելու նոյն այն շարժումները, որոնք կը տեսնուին մարդկային զնդերներուն վրայ, եւ քանի որ

մետաղներն ալ կրնան արտաքին գորգ-
ռումներուն պատասխանել, ուրեմն կա-
րելի չէ «մեռած նիւթ» կոչել զանոնք։
Աւելին կայ։ Երբ ակնարկ մը նետենք
կենդանի զնդերին, ջիղին, ինչպէս նաեւ
մետաղներուն թողած նշաններուն վրայ,
կարելի չէ տարբերութիւն մը գտնել երե-
քին մէջտեղ։ Մետաղներն ալ, յարատեւ
կերպով զրգուման ենթարկուելէ ետք,
աստիճանական տկարութեան կամ յոգ-
նութեան նշաններ ցոյց կուտան, ինչպէս
մարդկային մարմինը, մետաղներն ալ դա-
դարէ ետք կը վերստանան իրենց կարո-
ղութիւնը։

Ուրիշ հարց մըն ալ կայ սակայն։ Կ'ը-
սեն թէ կենսաբիւլումինէն յետին նշանը
մահն է։ Կենդանի մը կ'ապրի մինչեւ այն
ատեն որ մեռնի։ Ընդէ է որ մահը երբեմն
կանխահաւ կ'ըլլայ թոյնի ազդեցութեամբ։
Արդ, կարելի՞ է մետաղներն ալ թունա-
ւորել։ Այս հարցումին պատասխանը Բրոֆ.
Պոզ կու տայ իր շատ հետաքրքրական
ղննութեանց վրայ հիմնուելով։ Առնենք
մետաղի կտոր մը որ ելեքտրական կծկում
ներ ցոյց կու տայ, եւ թունաւորենք զայն.
անմիջապէս ելեքտրական ստնդանքներու
(spasm) շարքէ մը պիտի անցնի ան եւ
գործունէութեան նշանները տակաւ պիտի
տկարանան մինչեւ որ բոլորովին անշար-
ժանայ։ Յետոյ նոյն այդ թունաւորութեամբ
մետաղին տանք դեղթափ մը, մարմինը
կամաց կամաց վերականգնութեան նը-
շաններ ցոյց պիտի տայ եւ քիչ մը ատեն
ետք, առջի վիճակը պիտի վերստանայ։

Բայց քանի որ անգործարանաւոր մար-
միններն ալ կարող են կենդանութեան
նշաններ տալ, ուրեմն կարելի է տեսո-
ղութեան արհեստական գործարաններ շի-
նել։ Մարդկային մարմնոյն բոլոր գոր-
ծարաններուն մէջ աչքը ամէնէն աւելի
զարմանալի կազմութիւն մը ունի. այդ
պատճառով Բրոֆ. Պոզ ամէն քանք թա-
փեց արհեստական դանդենի մը շինելու,
որ լոյսի ազդեցութիւնը կարենար կրել
Արհեստական միջոցներով շինուած այս
աչքը նոյն իսկ առաւելութիւններ կը ներ-
կայացնէ բնական աչքին վրայ, քանի որ
ասոր տեսողութեան շրջանակը գրեթէ
անսահման է, (որովհետեւ թէ՛ տեսանելի
եւ թէ՛ անտեսանելի լոյսի կոհակներ ե-
րեւան կը հանէ) մինչդեռ բնական աչքը
տեսողութեան նեղ շրջանակ մը ունի։

Գիտական ծանոթութիւններու ամէնէն
աւելի քիչ տիրացած անձ մը իսկ կարող
է հասկնալ այս գիւտին եւ փորձերուն ահա-
զին նշանակութիւնը։ Անոնք, գործարա-
նաւոր եւ անգործարանաւոր աշխարհնե-
րուն միջեւ գրուած պատնէշները կը քան-
դեն, ցոյց տալով թէ մէկը միւսին խառն
բաղադրութիւնն է պարզապէս։ Անոնք
ցոյց կուտան թէ բնութեան մէջ ամէն
ինչ ունի զգացողութիւններ, եւ գործնա-
կան անթիւ թելադրութիւններ կ'ընեն թէ՛
բժշկական գիտութեամբ եւ թէ՛ անթիւ
հեռագրով զբաղողին։

ԳՐԻԶ

«ԾԱՂԻԿ»Ի ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ղաղարիս, 903 Մայիս 21

Ազնիւ Ելէեհեան Էմէնի,

Ձեռ հասկնար թէ իմ հասցէիս ուղ-
ղուած պատասխանին մէջ ինչո՞ւ երրորդ-
ներու անունին ակնարկութիւններ կը
տեղաք. ինչո՞ւ համար չէք ներեր ուրիշին
որ կարողութիւնը ունենայ զձեզ քննա-
դատելու. արդեօք զբարտրին մենաշնորհը
առած էք. զարմանալի՜ յաւակնութիւն-
երը զուք ձեզ յատուկ «իմաստնարանէն»
կարող կ'ըլլաք քանի մը տող գրելու,
պատիւ չէք ընել ինծի ալ, որպէս զի
«համեստիկ իմաստնարանէն» քանի մը
բառ պատասխանեմ ձեր սխալներու մա-
սին։ Ակնարկութիւնները պահեցէ՛ք խնա-
մով եւ զատ հասցէով զրկեցէ՛ք առ որ
անկ է. սակայն քերականական ծանօթ-
խնդիրը ձեր ակնարկութիւններու ամբո-
խին մէջ մի՛ կորսնցնէք. ինչիրը անձնա-
կանութեան վրայ չէ. ատանկ մեծ արհա-
մարհանքով ալ մի՛ նայիք ուրիշին։ Ինք-
զինքնիդ, իբր գրաբարագէտ, մէկհատիկ
կրնա՛ք նկատել ձեր արհեստակիցներուն
մէջ. սակայն անկէ դուրս ոչ։

«Ծաղիկ»ի 14րդ թիւով լուծած խն-
դիրնիդ սխալ է եւ քանի մը չի ծառայեր.
պարագ տեղը յոգնել էք։ Ձեր յառաքս
յայտը, անսովոր, ոչ-ընտիր եւ խոտելի
ձեւ մըն է. մե՛ղք որ ամբողջ գրաբար
մատենագրութիւնը իրաւարար կ'ուղէք,
զձեզ արդարացնելու համար. Ասկէ զատ
հենցդից սեռականն ալ սխալ է, եւ զուք
փախուստ տուել էք ասոնց պատասխա-
նելէ. ըսածներուս պատասխանը տուէք
փոխանակ անհատականութիւններ վի-
րաւորելու։

Կ'ըսէք թէ նեղացեր էք, ո եւ է հե-
ղինակէ վկայութիւն չբերելու. գիտցածս
ծախելու պէտք չունիմ. այսու հանդերձ
ընտիր մատենագիրները ձեզի վկայ։ Դուք
եթէ կարող ըլլաք երկու հատ յառաքս
յայտ ցուցնել, ես ատոր դէմ պատրաստ
եմ երկու հարիւր հատ ցոյց տալ ճիշդ
գործածութեամբ. Վկայութիւններ բերի-
լու դուք տուելի պէտք ունէիք, վասն զի
գործածածնիդ արտասովոր ձեւ մըն էր
եւ զայն արդարացնելու համար բնական
էր որ հեղինակները տակնուվրայ ընէիք.
Ես ատանկ փնտռողքի պէտք չտեսայ,
քանի որ ամէնէն ուղիղ ձեւն էր առա-
ջարկածս։

Յետոյ, ի՞նչ հարկ մեռելները անհան-
գիստ ընել իրենց գերեզմաններուն մէջ,
զանոնք իրաւարար կանչելով. ողջ իրա-
ւարարներ կը պակսէի՞ն։

Կ'ուղէի որ հրապարակաւ մատնանիշ
ընէիք նախորդ պատասխանիս մէջ նշա-
րած քերականական սխալներս։

Կը մաղթեմ որ նորէն անհատակա-
նութեանց դպչելու փորձը չփորձէք՝ ակ-

նարկութիւններ լնելով ասոր ու անոր,
եւ խնդրոյն յուն հոգին պատասխանելու
չմոտեար. վասն զի ան է կարեւորը.
Յետաւթիւն ուրեմն։

Գ. ԲԱՐՈՒՆԱԿԵԱՆ

ԾԱՆՈԹ. — Խմբագրութիւնս այս
հրատարակութեան առթիւ յոյս կը
յայտնէ որ Ելէեհեան Էմէնի անունի
էֆէնտիները, եթէ կը փափաքին այս
վիճարանութեան ընդհանուրին օգ-
տակար կերպով մը շարունակութիւ-
նը, պատրաստակամ պիտի ըլլան միայն
խնդրոյն շուրջ իրենց կարծիքները
յայտնել։

ՇՈՐԵՐՈՒ ԲԱԺԻՇԸ

«ԾԱՂԻԿ»Ի ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ

Խոյճ., Տրապիզոն. — Գովելի է ձեր ան.
խոնջ եւանդը։ Ձեզի կը պակսի բերողա-
կան խանդը, Արծաթ լուսինն ու բաւի մար-
մանը՝ քոյ չըլլան ձեզի Մուսային լոյ ա-
ւանդը։ Բնորոճակ է զաղափարին անդը,
Հո՛ւն փնտնեցէ՛ք հոգին արգասանդը, Կարգա-
ցէ՛ք Հիւլոն, Միւսէն ու Տանդը, որպէս զի
գարգանայ ձեր մասալ սաղանդը։ Ձեր վեր-
ջին սրճակ, երկու էջ տրճակ, երկու յանգա-
ւոր, եւ պակասուոր։

Յ. Գ. Պ. Տրապիզոն. — Հաւակաւոր եւ
սիրուն է Վարդը, ձեր գրչի գառունին զարդը։
Իսկ երբեք հոս սեղ մը չենք տեսնու, պաս-
նառն այն է որ երբեք չէ տեսնու . . .

Թապ. Նիկ. — Ձեր երգիծանքը բանաւոր է
տես, ուր կ'ըսէ՛ք

Ժամանակաւ միայն մանկն, մանգաղէն
Արտասուարը կը բողբոջէ մեզի հիւր,
եւ կարծի կար թէ միմիայն դադարէն
կը ծրանէր բանաստեղծին աւիւն, հիւր.
Եւ համարիս եմ ձեզի քէ՛

Եւ ակաւին հին գրութիւններ կը կրենք.
Ա՛յ զգուցանք այդ տեսքէ յանգրէն.
Երգիծաբան քոյն նոր արջան մը բերեն,
Ձրա՛րք ըլլանք, զրաւք խօսինք ու գրենք։

Խ. Գ., Ասարպար. — Ձեր դրկաններն
ընդունած ըլլալ չենք յիշեր։ Նրէ կ'ուզէ՛ք,
կրնա՞ք վերսին հաղորդել մեզ զանոնք, եւ . . .
կը տեսնենք։

Վ. Շ., Տրապիզոն. — Վերջին քիտով
տան խոյրու մէջ յայտնեցինք ձեզ մեր գա-
ցանկներ. Յուսումն քէ գոնացուցի՜ կը գրե-
նէ՛ք զանոնք, եւ տարակոյսի մէջ կը փառա-
քի ձեր արհիւ վրայէն. — Ուղեծնիք արդէն ան-
գամ մը ընդունած, կարգացած, գնահատած
ու մէկդի դեռ չիք։ Լաւագոյն խոյրու
յոյսը կուտա՞ք մեզի. ի՞նչու չէ՛ք իրականացու-
նէր զայն . . .

Ս. Երկ., Եզմիր. — Ձեր խնդրոյ մասին
վերջին բառը դեռ չենք կրնար տալ — լուսա-
բանութիւն կ'է մը կայ դեռ։ Ձեր տեսնա-
ւորներուն բաղդը ինչու կը կապէ՛ք . . . Ու-
րիւ սեղ էջեր կրնան զարգաւի տնոնք։ Նո-
րավէլ պէ՛ք բերաւ, անտարակոյս, այս
բաժնին մէջ սեղ կ'ունենան երբ . . . գեղե-
ցիկ ըլլան։

Արտասուար Ա. ՈԱԳԱՅԱՆ

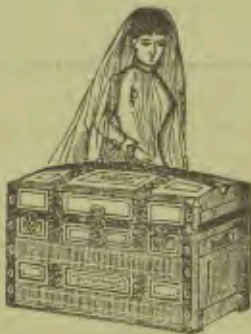
Տպագրութիւն Սագանան

U S U U Ů U F N B J

ᄒ ᄂ ᄃ ᄅ ᄆ ᄇ ᄈ ᄉ ᄊ

ԱՊԱՌԻԿ ՄԻ՝ ՈՒԶԷՔ
ԶՊԻՏԻ ՏԱՄ

ԱՊԱՌՈՒԿ ՄԻ՝ ՈՂԶԵԿ
ԶԳՐՈՒՄ ՏԱՄ

Էսկի-Ջուպթիե

Ճամբորդներու համար 50% զեղչ
Ամուրիներու համար 100% զեղչ
Ազդիկներու համար 500% զեղչ
Զորս անդամ կարգուղներուն

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԹԷՅԻ

Թահմիզ փողոց, բիւ 49

Ս. ԱԼԷՄԵԱՆ Թէյր լիծ վաճառատուն ր
ունի ամէն տեսակ հոտաւէտ ու համեղ
աղնիլ տեսակէ Թէյր, շատ աժան զինե-
րով: Գաւառներէ կ'ընդունուին աւէն տե-
սակ յանձնարարով Թիւններ եւ կը դոր-
ծադրուին կառարեակ ճշգրտակահոթեամբ
եւ ուղղութեամբ:

Ղալաբրիա, Մերթեպանի փողոց, ձեռնոտ խան, 3
ԿԱՆԻՏԻԿ ՎՃԱՐՈՒՄՈՎ
Թուրքիոյ ամէն կողմերը կը դրկուին
ապրանքներ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁՆԱԾՆՈՐ ՀԵԱԼ ՀՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ՎԻԷՆՆԱ. 1860ԻՆ

Գրասենեակ՝ Հանձնարարություններ, քիւ. 52, 53, 54, 55, 56

Լիազոր ներկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օթերիչիէն Ընկերութեան կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը.—
35 տարեկան մէկը որ կ'ուղէ ապահովագրուիլ Ֆէնիքս Օթերիչիէն Ընկերութեան
20,000 ֆր. եւ քսանեւէհինգ տարուան համար, տարեկան 925 80 ֆր. պիտի վճարէ
ու պայմանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 ֆր. հնչուն դրամ ամօրոշուիին. Իսկ եթէ
մեռնի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդները անմիջապէս պիտի ստանան
21,314.62 ֆր.: Այս ամէն գումարները ԱՆՈՒՄԱԿԱՆ չեն, այլ իրԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս
Օթերիչիէն Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր բոլիսով:

ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԹԷՅԻ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պոլիս, Պահիկ Գաբրի

Ճեյայ պէյ խանին կիգ, քիւ 10

ԱՂՆԻԻ ԹԻՅԵՐ

ԱՃԱՆ, ԹԻՖԼԻ

ՀԻՅԻ ԸՆՏԻՐ ԽՍՌՆՈՒՐԳՆԵՐ

ԵԱՎՐՈՒՆԱՆ-ԻՍ ԼԳՈՒԼԵԱՆ

ԹԷՅԻ ԽԱՌՆՈՒՐԴՆԵՐԸ

ԱՆՄՐՑԵԼԻ

ՏԷՍԱԿՈՎ ԵՒ ԳԻՆՈՎ

Գլուտոններէ կ'ընդունուին ամէն քանա-
կոթեամբ յանձնարարութիւններ եւ կը
կառարարին ամենայն ճշգրտպահութեամբ:

ԱՊԱՀՈՎ.ԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ
ՀՐԳԵՔԻ, ԿԵՆՏՐՈՆ ԵՎ ԺԱՎԻԽՆ ԿՐԻՍՏՈՍԻԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԱՅԱՑՈՒՄԻՑԻ
Ռ. ՍԻՅ ԵՎ ԸՆԴ.
Կապիթալ, Պեդյե-Ժ Թեմեկ Խաչ. Բեա 23, 24, 25

(ՄԵՂՐՈՒՆԻ)

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

Մուղաֆէրիէ Հիւանդանոցին եւ

Պարօկական Վարժարանին

Բերա, Մեծ փողոց, Թագսիմ, թիւ 61

Զըրանեան արաւքման

Պալապալեան ամէն օր ակոսայի ամէն
ռեսակ հիւանդութիւններով տառապող-
ները կ'ընդունի, իսկ Ուրբաթ, Կիրակի եւ
Երեքշաբթի մինչեւ ժամը 5: Դիշերուան
ոեւէ ժամուն կարելի է դիմել: Պալ-
ապալեան կ'երաշխաւորէ իր ինքուցած ու
չինած ակօսանքով: Յօրենքները ակոսայ
քաշել տալու համար որոշ վարձք մը չկայ,
քայել աւուղոյն կամքէն կախեալ է:

Աղբակերպի և Բարձրագույն Գիտության

ՀՐԴԵՂԻ ԴԷՄ

ԱՆԳԼԻՍԻ

ԱՊՍՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿ.

ՀԻՄՆ.ԵԱԼ 1851ԻՆ.

№	У. П.
1	6000000
2	1250000
3	410000

Հրապարակիս ծախօք Ֆրանս. եւ Գերմ. ընկերութեանց դրամագլուխը 100,000էն աւելի չէ Ուեսզըրըն ընկ.ւր հրդեհէր ղէմ ամեն կարգի գործեր կ'ապաւանագրէր. Կնասները տեղւոյն վրայ եւ անմիջապէս կը հատուցանէր: Ներեալայսոցից Թուրքիոյ

ԳԱՌՆԻԿ ԱՍՏՈՒՈՒԹԱՏՈՒՐ
Պատ. Գր. Գր. Առաքելյան 20, 21, 22

[illegible]

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐԿԵԱԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՍՈՖԻԱ
Դրամագրուի, պահեստ եւ կրաշիտաշորոշքեան գումար 7,500,000 ֆրանք

Դրամատունք Ընկերութեան՝ Պուլկար Աղզ. Դրամատուն՝ Սօֆիա, Անգլիական տրիական Դրամատուն՝ Լոնտոն,
Տոյչէ Պանք՝ Պերլին, Օսթ. Կայս. Դրամատուն՝ Բարիզ, Բրէտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս
Գործակալութիւն՝ Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՌԻՆՃԵԱՆ
Գոստանդնուպոլիս, Ղալաթիա, Պանք Օթոմանին դէմ, Թաշթապրուն խան

ՏԱՍԸ ՂՐՇ. ՄԻԱՅՆ վճարելով կարելի է ստորեւ եղած շրջանակներէն
մեկուն մէջ գետեղել ծանոշցում մը **ԶՈՐՍ ԱՆԳԱՄ:**

Ս Ի Մ Օ Ն Թ Է Լ Ե Ա Ն
Արանց Դերձակ
Զափու վրայ ամէն տեսակ զգեստներու
Պոլիս Հանձնարար խան Բիւ. 45
6—8

Գ. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ
Ա. ՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Բերա, Մեծ-Փողոց,
Կալաթա Սերայի իսկին դէմ, Բիւ. 200
Գշ. Եշ. Շր. օրերը առաւօտուն կանուխէն
մինչեւ երեկոյ ժամ 11½:
Բշ. Դշ. Ուր. օրերը 6էն 11½:
Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

Ա. Դ. Ա. Մ. Վ. Ա. Ր. Դ. Ե. Ա. Ն.
Վաճառատուն ամէն տեսակ Թոմաթիէ ապրանք
Մեծ-Շուկայ Քիւրքճիկներու դուռ, 41—43
Վաճառատուն ամէն տեսակ հովանոցներու
Սուլթան Համալ, Միսիլի դրամատուն դէմ 58
1—4

Ա. Լ. Ե. Լ. Ո. Ի. Ի. Ա.
ԻՆՆԵԱԿ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ
Դրեաց՝ Յ. Գ. ՄՐՄԸՐԵԱՆ
Կը ծախուի Կ. Պոլսոյ զրաւաճառներուն քով
Դին 5 դր.: 2—4

«ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ»
10 ՓԱՐՍ. ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ 10 ՓԱՐՍ.
ԱՄԷՆ ԱՌԱՒՕՏ ԱՐՇԱԼՈՅՍԻՆ
ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿԷ քաղաքական, ազգ.,
զրական, առեւտրական յօդուածներ, տե-
սութիւններ, քրոնիկներ, թղթակցութիւն-
ներ եւ օրուան ամենէն քարմ լուրերը,
Ներքին, Արտաքին, Հեռագիր
Տեք եւ Տնօրէն ՏԻԳՐԱՆ ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ
20, Պապը Ալի Ճատտէսի, Կ. Պոլիս

ՆԱ ՍԷԼԵՐԻԴԷ
Ապանովագրական ընկերութիւն
Ապակեղինաց եւ հայելիներու կտրելուն դէմ
Լիւրհ. Գործարար Թուրքիոյ ԱՐՇԱԿ ՌԻՆՃԵԱՆ
Ղալաթիա, Օսթ. Պանքային դէմ
Թանքապրուն խան 13—52

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ
Գերման Բրոֆ. Ա. Ալպրէիդի գործե-
րէն, Սեռային առողջաբանութեան կարե-
ւորագոյն գիտելիքներուն վրայ խօսող
ՄԱՐԴԸ ԵՒ ԻՒՐ ՅԵՂԸ
անուն ժողովրդական զրքին Բ. տպագ-
րութիւնը ի գին 5 դր.:
Կեդրոնատեղի Պ. Պալեցց գրատուն
1—4

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
ԲԱՆԿԱԼԹԻ
Վարժարանիս տեսչութիւնը յանձնուած է
Կ. Վ. Պալապանեան էֆէնտի, որուն
պէտք է դիմել ամէն կարգի տեղեկու-
թեանց համար: 1—4

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱԻ
ՄԱՐԳՐԻՏՆԵՐ
ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ
ՄԱՂԿՈՑԻ ՏՂՈՑ
ՏՊԱԳԻՐ ԵՒ ԶԵՌԱԳԻՐ
Կը սորվեցնէ գրել, կարդալ, գծել, երգեր,
խաղեր, առակներ, հանելուկներ:
Գին 50 փարա
Առանց թղթատարի ծախքի, իր գինով
Կը զրկուի ուղղին:
Դիմել Մարգարեան գրատուն
3—4

ԱՌԻԹԷՆ ՕԴՏՈՒԵՑԷՔ
ԴԻՄԵԼՈՎ ՊՈԼԻՍ ԵԷՆԻ ՃԱՄԻ ՓՈԴՈՑ ԹԻԻ 22
Ուր պիտի գտնէք
ԼԱԻԱԳՈՅՆ ՇՈՒՈՒԱՆ
ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ ԵՒ ԶԵՂԵԱԼ ԳԻՆՈՎ